

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Kultuuriteaduste instituut
Kirjanduse ja teatriteaduse osakond
Kirjanduse ja kultuuriteaduste õppekava

Margus Küppar
LAULUPIDU EESTI KIRJANDUSES

Bakalaureusetöö

Juhendaja: kaasprofessor Mart Velsker

Tartu 2026

Olen bakalaureusetöö kirjutanud iseseisvalt. Kõigile töös kasutatud teiste autorite töödele, põhimõttelistele seisukohtadele ning muudest allikaist pärinevatele andmetele on viidatud.

Autor: Margus Küppar

.....

(allkiri)

26.05.2026.....

(kuupäev)

Annotatsioon

„Laulupidu eesti kirjanduses“ on kirjanduslooline uurimus laulupeo diskursusest eesti kirjanduses. Töös uuritakse induktiivselt, kuidas on kajastatud laulupidu eesti kirjanduses ning deduktiivselt püütakse verifitseerida Rein Veidemanni hüpoteesi laulupeost kui Eesti kultuuri tüvitekstist.

Esimeses osas vaadatakse tüviteksti mõiste käsitlust meie kirjandusruumis ning selgitatakse Rein Veidemanni lähenemist mõiste kasutamisele.

Teises osas selgitatakse proosateksteid, mis kajastavad laulupidu. Töö mahupiirangutest tulenevalt ei käsitleta luulet, näidendeid, lastekirjandust, mälestusi ega reisikirju.

Antakse üldine ülevaate leitud tekstidest ning tuuakse välja kõnekamad laulupidu puudutavad tsitaadid.

Kolmandas osas võetakse lähema vaatluse alla üks tuntumaid laulupeost kirjutatud tekste, Juhan Smuuli „Muhulaste imelikud juhtumised Tallinna juubeli-laulupeol“. Teost tõlgendatakse Rein Veidemanni tähendusmodelile toetudes lugejakeskselt.

Märksõnad: laulupidu, kirjandus, tüvitekst, Veidemann, Smuul

SISUKORD

Sissejuhatus.....	5
Uurimisteema ja -küsimus ning metoodika.....	7
1. Tüviteksti mõistest.....	10
1.1. Rein Veidemanni lähenemisest.....	12
2. Laulupidu eesti kirjanduses.....	15
2.1. Allikad ja info hankimine.....	15
2.2. Tulemused.....	16
2.3. Laulupidu käsitlevate proosatekstide ajapõhine ülevaade.....	17
2.3.1. Enne Eesti Vabariigi sünni kirjutatud tekstid.....	17
2.3.2. Tekstid Eesti Vabariigi sünnist II maailmasõja lõpuni.....	19
2.3.3. Nõukogudeaegsed tekstid.....	24
2.3.4. Tekstid, mis kirjutatud pärast Eesti taasiseseisvumist.....	27
2.4. Laulupidu käsitlevate proosatekstide sisupõhine ülevaade.....	32
3. Juhan Smuuli „Muhulaste imelikud juhtumised Tallinna juubelilaulupeol“.....	36
Kokkuvõte.....	43
Kasutatud kirjandus.....	46
Summary.....	50
Lisa 1. Laulupidu puudutavate proosateoste nimekiri.....	53

SISSEJUHATUS

Lõppenud eesti raamatu aasta oli ühtlasi laulupeoaasta. Alates 2003. aastast kuulub meie laulupeotraditsioon ka UNESCO inimkonna suulise ja vaimse pärandi meistriteoste nimekirja. Käesolev töö uurib laulupeo ja kirjanduse kokkupuutepunkte.

Sotsiaalteadlane, professor Marju Lauristin on 2013. aastal läbiviidud laulupeouuringule „Minu laulu- ja tantsupidu“ toetudes kirjutanud Sirbis, et enamikule eestlastest on laulupidu kui kollektiivne rituaal, milles osaletakse oma rahvusliku identiteedi väljendamiseks ja taastootmiseks. (Lauristin 2014).

Laulupeo rolli eestlaste kujunemisel modernseks rahvuseks võib pidada samaväärseks teise ärkamisajast pärineva institutsiooni – eestikeelse ajakirjandusega. Kui ajakirjandus hakkas eesti keeles ajalehte lugemat publikut Eestimaa paikades kõnetama ühise „eesti rahvana“, kujundades nõnda Benedict Andersoni nimetatud „kujutluskogukonda“, siis laulu- ja tantsupidu võib Norbert Eliaselt laenates nimetada ka eesti rahva modernset tsiviliseeritust kujundanud protsessiks. (Lauristin 2014)

Keele- ja kirjandusteadlane, professor Cornelius Hasselblatt on oma mahukas „Eesti kirjanduse ajaloos“ pühendanud esimesele üldlaulupeole lausa eraldi alapeatüki (Hasselblatt 2016: 230-231). Hasselblatti sõnul rajas laulupidu rahvuslike manifestatsioonide traditsiooni, mida hoiti alal ka nõukogude perioodil ja mis on tänaseni eesti identiteedi kindel koostisosa. (Samas: 230) Esimene üldlaulupidu peeti Tartus 1869. aastal ning sellega tähistati Liivimaa talurahva pärisorjusest vabastamise viiekümnendat aastapäeva. Ettevõtmise eestvedajaks oli seesama Johann Voldemar Jannsen, kes mõni aeg tagasi Perno Postimehe avanumbris ilmunud luuletuses pöördus maarahva kui Eesti rahva poole „Terre, armas Eesti rahwas!“. Hasselblatti sõnul muutus juba esimene laulupidu ka kirjanduse, eelkõige luule, populariseerimise vahendiks, sest laulusõna levis rahvahulkade seas kergemini kui trükitud sõna. (Samas: 230-231) Esimesel laulupeol kõlasid kolm eesti originaallaulu, mis Hasselblatti sõnul moodustavad tänase päevani Eesti rahvusteadvuse selgroo. Nendeks lauludeks olid Kunileidi viistatud Koidula luuletused „Mu isamaa on minu arm“ ja „Sind surmani“ ning Jannseni luuletus „Mu isamaa, mu õnn ja rõõm“, mis oli sobitatud Friedrich Paciuse viisile, ning millest sai 1919. aastal ametlikult Eesti Vabariigi hümn. Nõukogude ajal, kui rahvushümn oli keelatud, täitis seda rolli mitteametlikult Koidula „Mu isamaa on minu arm“. (Samas) Viimane, 2025. aastal peetud laulupidu „Iseoma“ oli järjekorras juba kahekümnekaheksas. Eesti Laulu- ja Tantsupeo Sihtasutuse andmetel oli

laulupeolisi viimasel peol 31 817. Laulupeo kontserte vaatas lauluväljakul kokku u 79 000 inimest ning ERR-i hinnangul vaatas suurpeo ülekandeid otse või järele kokku 483 000 televaatajat ning veebis vaadati ülekandeid üle 100 000 korra. (Laulu- ja Tantsupeo SA koduleht)

Kirjanik ja tõlkija, Eesti Kirjanike Liidu juht Maarja Kangro on esitanud laulupidu kui kohalikku näidet kogukondliku ühtsuse praktiseerimisest kunsti kaudu. (Kangro 2012) Kangro kirjutab: „Kogukonna eetiline ühtehaaramine kunstivormide kaudu pole kuhugi kadunud, samuti mitte kunsti väärtustamine selle ühiskondliku kasu või kahjulikkuse põhjal.“ (Samas). Ta toob laulupidu näiteks, et tutvustada meile prantsuse filosoofi Jacques Rancière'i poliitilist esteetikat. Rancière, kes 2012. aastal Eestit külastas ja kelle artikkel „Poliitilise kunsti paradoksid“ ilmus samas 2012 aasta Vikerkaare numbris, tõlgendab esteetikat kui kunstit mõtlemise režiimi ja arutleb selle poliitilise panuse üle. 2017. aastal andis Eesti Kunstiakadeemia Kirjastus välja valiku Jacques Rancière'i esseeid „Esteetika kui poliitika“, tutvustades seejuures Rancière'i järgmiselt:

Rancière'i jaoks ei puuduta esteetika mõiste mitte kunstiteose pelka vormi või kitsast vastuvõttu, vaid tervet kogemuse meelelist kude, milles teoseid luuakse ja vastuvõetakse, ning sellisena on kunstil oma spetsiifiline poliitiline mõõde. Laiihaardeliste näidete abil romantistlikust kirjandusest avangardistliku kunsti ja holokausti representatsioonideni filmikunstis ilmestab ta oma seisukohta, et just läbi esteetilise prisma laotub valla kunsti seesmine side poliitikaga, mis lubab kunsti mõju teiste tegemisviiside seas eristada. (EKA Kirjastus 2017)

1999. aasta juulis pidas kirjandusteadlane, kultuurikriitik, publitsist ja kirjanik, professor Rein Veidemann Eesti Rahvusraamatukogus toimunud „Eestluse elujõu kongressil“ ettekande „Laulupidu kui Eesti kultuuri tüvitekst“. Septembris ilmus Sirbis sama pealkirjaga essee, mis algab järgmiselt:

Iga rahva kultuur ja selle lugu on loetav mingi tekstikoguna. Kirjandus on kahtlemata selles teoses üks tekstilisemaid tekste, sest ta avaldub üleskirjutatud kujul. Kuid kirjanduse kõrval võib tekstina käsitleda mis tahes teistki kultuurivaldust, teatrit, filmi, kujutavat kunsti, arhitektuuri, rahvaloomingut, muuseumide võrku, isegi kooliharidust ja religiooni. Mõistagi siis ka muusikat. (Veidemann 1999)

Umbes samal ajal, 4. septembril, ilmus Eesti Päevalehes Rein Veidemanni artikkel „Juri Lotman andis võtme märgimaailma mõistmiseks“. Avatud Eesti Raamatu sarjas oli just ilmunud Juri Lotmani „Semiosfäärist“. Pole raske märgata Lotmani mõju ka Veidemanni laulupeo käsitlesele, mis algab just teksti mõiste avamisega ja lähtub selgelt Lotmani kultuurisemiootikast. Lotmani mõju tunnistab Veidemann ka otsesõnu oma 2023. aastal ilmunud raamatus „Eesti kultuuri semiootika“. (Veidemann 2023: 260) Sirbis ilmunud mõttearendust tüvitekstist jätkab Veidemann aga järgmiselt:

Mõnede tekstide tähendus on nii suur ja kaugeleulatuv, et neid võib nimetada kultuuri tüvitekstideks. Kirjanduse poole pealt on näiteks ühe niisuguse tüvitekstina käsitletud „Kalevipoega“, aga sellesse ritta võib vist nüüd asetada ka juba „Tõe ja õiguse“. Tüvitekstiks muutub mingi kultuuriavaldus just oma siirete rohkuse tõttu teistesse kunstivaldadesse, oma seotuse tõttu teiste tekstidega, aga samuti selle tõttu, et ta mõjuvõlli laieneb kogu ühiskonnale. Tüvitekstile saab toetuda, tüviteksid on mingi kultuurilise identiteedi keskmes. Tüvitekste iseloomustab ka sakraalsus. (Veidemann: 1999)

Just sakraalsuse kaudu jõuab Veidemann laulupeoni ning jätkab: „Laulupidu on eesti kultuuri tüvitekst. Laulupidude enesestmõistetavuses pole me ehk märganud seda nii käsitleda ega nimetada, kuigi vaistlikult seda tunnetame.“ (Samas) Oma essee laulupeost kui Eesti kultuuri tüvitekstist lõpetab Rein Veidemann järgmiselt:

„Laulupidu on alternatiiv eestlase individualistlikule, üksteisest lahku vedavale, omaette olemist väärtustavale loomusele. Laulupidu ütleb meile, et me oleme ikka veel üks rahvas, üks tõug, üks püha ja vaba olemisviis. Võimalik, et laulupidu on lõpuks ainus tekst eesti kultuuris, mis seda pühalikku ühtset olemisviisi aegajalt kinnitab. (Samas)

Nii üldiselt rahvusteaduste ja rahvuskultuuri kui kitsamalt kirjandusteaduse seisukohtalt on eelneva taustal igati asjakohane uurida pisut lähemalt laulupeo representatsiooni eesti kirjanduses. Ainuüksi Veidemanni poolt käibele lastud väide laulupeo kui eesti kirjanduse tüviteksti kohta viib meid mitmete põnevate küsimusteni. Näiteks märgib Veidemann, et tüvitekstiks muutub mingi kultuuriavaldus just oma siirete rohkuse tõttu teistesse kunstivaldadesse ja oma seotuse tõttu teiste tekstidega. Nii võib koheselt mõtiskleda, et miks ei kohta me lugejatena laulupidu näiteks „Tões ja õiguses“ ja siit edasi, et kus ja kuidas me laulupidu eesti kirjanduses üldse kohata võime? Lõpuks võib mõelda, et uurides kuidas on laulupidu kujutatud eesti kirjanduses, saame mõista paremini ka laulupeo tähendust laiemalt eesti kultuuris.

Uurimisteema ja -küsimus ning metoodika

Üks võimalus on läheneda teemale induktiivselt, esitades uuritava kohta niiõelda kirjeldavat laadi kuidas-küsimuse. Kuidas on kajastatud laulupidu eesti kirjanduses? Sellele vastamiseks tuleks analüüsida vaatlusandmeid ja neid interpreteerida, et jõuda lõpuks mingi teooria või hüpoteesini, mida seejärel omakorda kas kinnitada või ümber lükata saaks. Siin mängib võtmerolli vaatlusandmete kogumine ja piisavalt esindusliku valimi olemasolu, mis

on ka üks võimalikke kitsaskohti – leida üles asjakohased kirjandusteosed, mis puudutavad/kajastavad mingil moel ka laulupidu.

Teine võimalus on läheneda deduktiivselt, seades esikohale mingi juba olemasoleva teooria või hüpoteesi ja püüdes siis seda väidet uurimusega kas kinnitada (verifitseerida) või ümber lükata (falsifitseerida). Antud juhul võiks olla selliseks hüpoteesiks juba viidatud Rein Veidemanni väide laulupeost kui eesti kultuuri tüvitekstist. Et Veidemanni väite paikapidavust kontrollida, tuleks ühtlasi vaadata lähemalt ka tüviteksti mõistet ning hinnata, kas ja kuivõrd laulupidu sellele vastab või kuidas sellega täpsemalt suhestub.

Kuna üks tüvitekstile tunnuslikke omadusi on seotus teiste tekstidega ja erinevate siirete rohkus, jõuame siin tagasi esialgse küsimuse juurde, kas ja kuidas on eesti kirjanduses kajastatud laulupidu. Seega, Veidemanni väite (laulupidu kui tüvitekst) hindamiseks tuleb meil esmalt ikkagi uurida erinevate laulupeo-siirete olemasolu, antud juhul siis kirjanduses (kvantitatiivselt) ja seejärel saame juba ka analüüsida nende tekstide olemust (kvalitatiivselt) ning kujundada omapoolse hinnangu.

Käesolev uurimus vaatleb niisiis laulupeo diskursust ja selle kujunemist eesti kirjanduses, võttes täpsemalt fookusesse proosa. Eelkõige uurimuse mahupiirangutest tulenevalt on kõrvale jäetud luule, aga ka näidendid, lastekirjandus ning mälestused ja reisikirjad.

Kuna uuringu ajendiks on Rein Veidemanni tõlgendus laulupeost, on töö seostatav ka lugejakeskse kirjanduskriitika meetoditega. Veidemanni seisukohta võib pidada lugejakeskse kirjanduskriitika näiteks, mis demonstreerib meile ühtlasi semiootilise kirjanduskriitika analüüsi võimalusi. Veidemanni esitatud väide muutub ise antud kontekstis lugeja jaoks teatavaks mudeliks, mis mõjutab lugeja tõlgendusi ja arusaamisi laulupeost tekstis ja laulupeost kui tekstist. Püüame vaadata Veidemanni seisukohta silmas pidades, kuidas teatud jutustused loovad tähendust, analüüsime tähendusi tekstis ja vaatame kuidas tähendused tekivad ning kuidas need tekstid toimivad. Teisalt on töös kasutusel ka autorikeskne analüüs. Eelkõige Juhan Smuuli puhul on pööratud rõhku ka sellele, kuidas teos suhestub autori eluloo ja isikuga.

Töö sisulise osa võib jagada mõtteliselt kolmeks. Esmalt leiabki käsitlemist tüviteksti teoreetiline käsitlus eesti kirjandusteaduses ning Rein Veidemanni lähenemine selle mõiste kasutamisele (1. peatükk). Edasi annab töö ülevaate eesti kirjanduses leiduvatest proosatekstidest, mis kajastavad oma sisus ühel või teisel moel laulupidu ning analüüsib kogutud andmeid üldisel tasemel (2. peatükk). Töö kolmandas osas vaadatakse lähemalt

Juhan Smuuli teost „Muhulaste imelikud juhtumised Tallinna juubelilaulupeol“ ja uuritakse kuidas see suhestub Veidemanni poolt ette antud lugemis- ja tõlgendusmudeliga (3. peatükk).

Pisut poeetilisemalt võiks käesoleva uurimistöö mõtte ja olemuse võtta kokku järgmise Umberto Eco tsitaadiga:

Kui paneme kokku palju oksi ja suure hulga lehti, ei mõista me sellegipoolest metsa. Ent kui oskame kõndida kultuurimetsas, silmad lahti, enesekindlalt kasutades rohkearvulisi teid, mis seal risti-rästi kulgevad, siis suudame põhjalikumalt mõista nii metsa tohutut suurust ja keerukust kui näha iga üksiku puu lehtede ja okste olemust. (Eco 1994: 602)

1. TÜVITEKSTI MÕISTEST

Tüviteksti mõiste võttis kirjandusteaduslikus tähenduses esimesena kasutusele akadeemik Jaan Undusk, kirjutades 1994. a. Felix Oinase artiklikogumikule „Surematu Kalevipoeg“ saateartikli „Rahvaluuleteksti lõppematus“. Termin üle on peetud üsnagi elavat arutelu, milles on lisaks Unduskile osalenud Tiina Kirss, Marin Laak, Tiit Hennoste ja Arne Merilai. Kõige põhjalikumalt on tüviteksti mõistet avanud professor Arne Merilai. Tema vastav artikkel „Tüviteksti mõistest“ ilmus esmalt ajakirja „Keel ja Kirjandus“ 2017. a. oktoobrinumbris ning 2022. a. lisaks raamatus „Tõstan titsi taade“.

Merilai toob tüviteksti teoreetiliseks mõistmiseks välja kaks võimalikku stsenaariumit, niiöelda A-stsenaariumi ja B-stsenaariumi. Undusk liigitub oma käsitlesega A-stsenaariumi alla. Tüvitekst on Unduski jaoks eeskätt „rahvust loov tekst“ ja justkui „rahvuse sakraalne narratiiv“. (Merilai 2022: 37) Merilai tsiteerib Unduskit: „Hoolimata teravast kriitikast, mis „Kalevipoega“ algusest peale saatis, sai temast eesti rahvustunde ideoloogiline telg, rahvusliku ajaloomütoloogia, süvakujutelmade ja mõttemallide ärataja, omamoodi vastupandamatu teos, mis tasapindse argipäeva all avas vanad maa-alused kambrid“. (Undusk 1994: 148)

Arne Merilai rõhutab Unduski tõlgenduse juures just epiteetide *humanistlik* ja *rahvuslik* rolli. Toetudes omakorda kirjandusteadlasele Marin Laagile kirjutab Merilai:

Tiina Kirss on esile toonud, et ingliskeelne termin core text ei hõlma eestikeelse tüviteksti üldkultuurilist, rahvust (resp. kultuuri) loova teksti süvendatud tähendust (Laak 2013: 194), mistõttu Kirss eristaks tüvi-, alus- ja põhitekste, reserveerides esimese Unduski mõjul pigem rahvust loovate tekstide tähistamiseks [...] (Merilai 2022: 38-39)

Merilai toob siinkohal välja ka Tiina Kirsi tsitaadi: „Tüviteksti latentne orgaanilisuse-metafoorsus (tüvel on juured, ajab võrseid jne) on võluv, kuid ka eksitav. Unduski tüvitekstimääratluselt laenan oma käsitlese tarvis eelkõige rõhuasetuse, et tüvitekst on tüvitekst peasjalikult rahvuse, mitte kirjandusliku kaanoni loomise seisukohast.“ (Kirss 2010: 39)

Merilai nimetab A-stsenaariumiks just rahvusliku tüviteksti kohta käivat Unduski „elitaarset“ programmi, kus vastavate teoste hulk on kahandatud miinimumini. (Merilai 2022: 39) Siia kaldub tema hinnangul ka „Kalevipoja“ uurija Marin Laak, kes eelistab

justkui samuti pigem ainulise suurnarratiivi tähistamist. (Merilai 2022: 40) Selle käsitluse järgi on tüvitekst kui alus- ehk prototekst lugematutele järglastele ehk metatekstidele. (Laak 2013: 192) Olgu siin toodud veel üks tsitaat Marin Laaki refereerivalt Merilailt:

Kui teos rohkeid siirdeid ei anna, sealjuures eriti transmediaalseid „tõlkeid“ teistesse kunstiiliikidesse, siis Laak tüviteksti mõistet targu ei kasutaks, vaid piirduks lihtsalt ütlusega „hea eesti kirjandus, klassika“. Ta eristab mõiste tarvitamises nelja tasandit: 1) tüvitekst kui „tuumne rahvusteadvuse säsi“ („Kalevipoeg“) – küllap siis too päris tüvitekst; 2) mõjukas transmediaalsete siirete alustekst („Kevade“, „Tõde ja õigus“); 3) lihtsalt kirjanduslooline klassika (Faehlmanni muistendid, Underi sonetid) või 4) argikeelne kasutus kui „mingi olulise/viljaka nähtuse sünonüüm“, mis on saanud üldmõisteks, mida kuuleb sageli isegi massimeedia kanalites. (Laak 2013: 193) (Merilai 2022: 40)

Tüviteksti mõiste B-stsenaarium on käsitluselt üldisem ja laiema haardega. Siia paigutab Merilai kindlalt ka Rein Veidemanni. (Merilai 2022: 41) Tänu Veidemannile toimunud tüviteksti mõiste levikut saab Merilai sõnul isegi väiksemat sorti plahvatuseks pidada. (Merilai 2022: 43) Merilai kirjutab: „[...] ühiskondlik tüvitekstitaju on väljunud puhtkirjanduslikult väljalt ja hakanud levima ka teaduse, sotsiaalia, teiste kunstiiliikide alale.“ (Merilai 2022: 44) Loomulikult toob ta selle kohta rohkelt näiteid nii teaduste, socialia, teatri, filmi, muusika kui kunsti valdkonnast. (Merilai 2022: 44-46)

Kokkuvõtvalt leiab Merilai, et nii välistavas A-stsenaariumis kui kaasava käsitlusega B-stsenaariumis tajutakse tüviteksti kui millegi alusteksti, järgnevate nähtuste algupära, millel on tugev konstitutiivne ja regulatiivne mõju. (Merilai 2022: 47) Merilai kirjutab:

See on mingit diskurssi – rahvuslikku, ideoloogilist, religioosset, esteetilist, filosoofilist, psühholoogilist, pedagoogilist, metoodilist, vormilist, diskursiivset, tegevuslikku – rajav tekst. Tüvitekst on nähtusi, struktuure ja tähendusi koondav, edasi loov ning paljundav, mingit sisu või vormi tekitav juhis, liigi olemist deklareeriv direktiiv. Kehtestav kõne-, teksti-, diskursitegu. Tüvitekst on virtuaalne seadusekogu, stsenaarium ja „manuaal“, mis annab mõõdu ja mängureeglid, asutab ehk inaugureerib järgneva eksistentsi. See on viljastav ja toitev lähe, intra- ja intersemiootilisi ülekandeid, meediumiüleseid tõlkeid ja siirdeid ajendav tekst. Tüvitekst provotseerib jätkuvalt osalust ja retseptiooni, kas tõsist või iroonilis-paroodilist. (Merilai 2022: 47)

Struktuuraalsel tasandil näeb Merilai tüvitekstil teatavat ühisosa selliste mõistega nagu risoom, hüpertekst, struktuur, arhitekt, meetod. (Merilai 2022: 48)

1.1. Rein Veidemanni lähenemisest

Oma lähenemist selgitab Rein Veidemann minu meelest kõige paremini raamatus „Eesti kultuuri semiootika“. Peatükis „Eesti kultuuri tähendusest“ kirjutab Veidemann M. Lotmanile tuginedes: „Kultuur on olemuselt märgiline“. (Veidemann 2023: 59) Teisisõnu, kultuur on erinevate märkide ja märgisüsteemidega opereeriv superstruktuur. (Samas) Ja nagu eelnevalt juba ka viidatud, kirjutas Veidemann juba 1999. a. sügisel, umbes samal ajal oma laulupeo käsitlesega, et Jüri Lotman andis meile võtme märgimaailma mõistmiseks. Seega, Veidemann lähtub oma käsitluses esmajoones just Lotmanist ja tema lähenemist võib pidada eelkõige semiootiliseks.

Peatükis „Kirjanduslugu – eesti kultuuri tuum“ selgitab Veidemann, et kirjanduslugu pole vaid kokkuvõtte kirjanike biograafiatest, loomingust ja selle vastuvõtust. Kirjanduse piirid on ajaloos muutuvad ning eri aegadel on „kirjanduse“ mõiste alla arvatud erinevaid tekste. (Veidemann 2023: 146) Veidemann kirjutab:

Kirjandusajaloo sisemine, funktsionaalne eesmärk on aga olla kõigepealt lugevat kogukonda ja seejärel rahvust kujundav jõud, idee kui kujundusvorm. Kui väidan, et eesti kirjanduslugu on eesti kultuuri tuumstruktuur, siis mõtlengi seda, et kirjanduslugu on nii eesti kultuuri idee kui ka selle kujundusvorm. Ehk teisisõnu: eesti kultuurilugu tuleb paljuski sellest, mis juhtus eesti kirjandusloos. Kui käsitleme kultuuri(lugu) Tekstina, siis toimib eesti kirjanduslugu selle suhtes nii koodteksti kui ka metatekstina. (Veidemann 2023: 150)

Veidemann küsib, et mis on see tähtis eesti kirjandusloos, mis ühtlasi on eesti kultuuri kujundusvormiks ja vastab, et esmalt on selleks folkloor (müüdid ja legendid) ja eriti rahvalaul. (Veidemann 2023: 152) Kalevipoeg on tema käsitluses esimene kirjanduslik kangelane. (Samas)

Veidemann kirjutab:

Kogu kirjanduslik intertekstuaalsus (ühtede tekstide suhtlemine teistega, tõlked teistest keeltest eesti keelde) ja intersemiootilisus (kirjanduslike tekstide dramatiseeringud, nende ülekandmine filmideks, isegi balletiks, rääkimata kirjandusliku aine jäädvustamisest kujutavas kunstis) moodustab võrgustiku, milles eesti kultuur (taas)loob oma identiteeti. Nõnda võimegi rõhutavalt öelda, et eesti kultuuri identiteet on eeskätt eesti kirjanduses ja kirjanduse ajaloos. (Veidemann 2023: 155)

Edasi vaatab Veidemann sümbolite rolli kultuurisuhtluses ja identiteediloomes. Ta tõdeb, et sümboliks võib saada mistahes ese või nähtus. See sõltub kollektiivi kokkuleppest ja omaksvõtust. (Veidemann 2023. 157) Veidemann kirjutab: „Sümboliks võivad saada (täpsemalt: sümboolse vormi omandada) mingid ajahetked (ajaloo daatumid), ruumivormid

(maastikud, ehitised) või käitumisjoonised (rituaalid).“ (Samas) Ja lisab laulupeo kohta: „Rahvuslikku identisust loovaks ja kinnistavaks ning ühiskonda sidustavaks sümboliks on saanud alates 1869. aastast igal viiendal aastal korraldatud eestlaste üldlaulupidu.“ (Veidemann 2023: 169) Tõsiasi, et laulupidu ei korraldata igal viiendal aastal sugugi mitte alates 1869. aastast, vaid alles 1928. aastast alates, jääb siinjuures kõrvaliseks. Veidemanni silmis teenib kogu üldlaulupeo struktuur sümbolilist kommunikatsiooni, alates lauldavast repertuaarist ja ettevalmistusprotsessist, kuni laulupeoriitusteni nagu tule süütamine, rongkäik, sümboolne ava- ja lõpulaul, kõnede pidamine, dirigentide pärgamine. (Veidemann 2023: 170)

Veidemann kirjutab, et näeb tüviteksti kui semiootilist monaadi. Ta võtab Unduskilt „tüviteksti“ mõiste ja paneb selle kokku Lotmani „semiootilise monaadiga“. (Veidemann 2023: 193) Üldistav nimi „semiootiline monaad“ leiab äramärkimist Lotmani artiklis „Kultuur kui subjekt ja iseenda objekt“, mis eesti keeles ilmus 1999. a. (Veidemann 2023: 191) See on juhtumisi samal aastal kui Veidemann tuli välja oma teesiga laulupeost kui tüvitekstist.

Veidemann selgitab oma tüviteksti mõiste kasutamist:

“Tüviteksti“ mõiste kasutamisel ei ole ma piirdunud üksnes eesti kirjanduskultuuris tekkinud ja ringlevate tekstide hierarhiseerimisega, vaid liikunud kogu eesti kultuuri kui eesti semiosfääri ehk „eesti tähendusruumi“ avaldisele. Nii olen tüvitekstidena käsitlenud Oskar Lutsu „Kevade“ ja Tammsaare „Tõe ja õiguse“ kõrval ka Henriku ja Balthasar Russowi Liivimaa kroonikaid, Georg Mülleri jutlusi, üldlaulupidu, „Estonia“ teatrit, muusikateostest Koidula ja Ernesaksa laulu-luuletust „Mu isamaa on minu arm“, Rudolf Tobiase „Joonase lähetamist“, isikutest Juhan Liivi, Georg Lurichit, Georg Otsa; Raimond Valgret ja Gustav Ernesaksa.“ (Veidemann 2023: 195)

Ja lisab koheselt:

Kõigi nende puhul on kehtinud seesama, mis kehtib „semiootilise monaadi“ kohta: nende teke on ennustamatu (s.t. nende tüvitekstilisus ilmneb tagasivaatavalt ja metatasandil), kuid kord juba tekkinuna organiseerivad, korrastavad nad tähendusruumi ja hargnevad uuteks tekstideks. Nende individuaalsus ei hävi selles hargnemises, transtekstuaalsuses. (Samas)

Veidemann reflekteerib lühidalt ka temapoolsele tüviteksti mõiste kasutamisele osaks saanud kriitikale (Laak, Hennoste, Merilai, Kirss) ning võtab oma positsiooni kokku: „Nõnda näibki olevat kätte jõudnud aeg tuua „tüviteksti“ mõiste tagasi semiootikasse, kasutades seda „semiootilise monaadi“ sünonüümina. (Veidemann 2023: 196)

Laulupeo erinevad tekstuaalsed komponendid põimuvad, kujunedes omaette tekstiks tekstis. (Veidemann 2023: 211). Ka tekst tekstis on mõiste, mis viitab taaskord Juri Lotmanile.

Kokkuvõtvalt, Veidemann viitab veelkord eksplitsiitselt kahele Lotmani abil kujunenud põhiarusaamale, mis on juhtinud tema uurimusi eesti (kirjandus)kultuurist. Esiteks arusaam kultuuri märgilisest olemusest (Veidemann 2023: 258) ja teiseks, et kultuur on keeruliselt üles ehitatud Tekst, mis jaguneb „tekstid tekstides“ hierarhiaks ning moodustab tekstide keerukaid põiminguid. (Veidemann 2023: 259) Seda teeb ta omasõnul inspireerituna Juri Lotmani kultuurisemiootikast. (Veidemann 2023: 260)

2. LAULUPIDU EESTI KIRJANDUSES

On märkimisväärne, et tüviteksti mõõtu „Tões ja õiguses“ me laulupidu tõepoolest ei leia. Seal on küll ohtralt juttu laulmisest ning selle rolli ja tähendust uurides võib hea tahmise korral teha mõningaid järeldusi ka laulupeo võimaliku tähenduse kohta, aga käesolevas töös me nii kaugele ei lähe ning piirdume otseselt „laulupeoga“. „Kevades“ on laulupidu mainitud vaid ühe korra ja seda üsna juhuslikus kontekstis. Kui paluda inimestel nimetada kirjandusteoseid, kus on juttu laulupeost, tuuakse välja peamiselt kahte teost, milleks on Eduard Vilde „Muhulaste imelikud juhtumised juubeli-laulupidul“ ning Juhan Smuuli „Muhulaste imelikud juhtumised Tallinna juubeli-laulupeol“. Tihti aetakse need kaks omavahel ka segamini või peetakse neid üheks ja samaks teoseks. Õnneks selgub lähemal uurimisel, et teoseid, kus on mainitud laulupidu, on eesti kirjanduses siiski pisut rohkem. Järgnevalt annangi nendest esmase ülevaate.

2.1. Allikad ja info hankimine

Selleks, et leida eesti kirjanduse hulgast üles kõik tekstid, mis puudutavad laulupidu, võiksid hästi sobida mõned digihumanitaarias kasutatavad meetodid. Eeldusel, et on olemas digiteeritud ja süstematiseeritud korpus kõikide eesti kirjandusteostega, oleks seesuguse ülevaate koostamine ilmselt üsna lihtne. Kuna kogu eesti kirjandus aga veel digiteeritud pole, juba digiteeritud materjalid asuvad erinevates andmebaasides ning nende kasutamine on sageli raskendatud erinevate autoriõigusest tulenevate piirangutega, on käesolevas uurimuses kasutatud peamiselt tavalisi raamatukogude andmebaase ja katalooge ning teostatud vastavaid märksõnaotsinguid. Mitmel juhul oli abi kogenud lugejate antud asjatundlikest vihjetest.

Otsinguteks kasutasin e-kataloogi ESTER, mis on Eesti suurimate raamatukogude ühiskataloog ning milles sisalduvad andmed ka ülikoolides ja erialaraamatukogudes leiduvate teavikute kohta. Võrdlevalt kasutasin EIA Eesti Ilukirjanduse Andebaasi, kuhu on koondatud teave tuntumate eesti kirjanike ja nende avaldatud teoste kohta. Eriti

väärtuslikuks osutus töö seisukohast aga Tartu Linnaraamatukogu poolt koostatud kirjandus- ja kulutuurilooline veebileht „Tartu ilukirjanduses“, kus on märksõnapõhine otsing ja eraldi leiab märksõnana juba ka laulupeo. Ilukirjandust on selles andmebaasis käsitletud kaunis laialt, haarates ka mälestusi ja meenutusi, kogumikke ja isegi esseid. Vajalikku infot pakkus lisaks veel artiklite andmebaas ISE, mida koostatakse peamiselt Eestis ilmuvate ajalehtede, ajakirjade, artiklikogumike ja jätkväljaannete põhjal.

2.2. Tulemused

Saadud andmete põhjal koostas nimekirja proosateostest, kus on kajastatud laulupidu (LISA 1). Välja jätsin näidendid ja luuletused, samuti lastekirjanduse, reisikirjad ja mälestused. Võib oletada, et koostatud ülevaade pole kõikehõlmav, aga seda võib loodetavasti pidada piisavaks, et moodustada käesoleva töö jaoks vajalik valim. Saadud nimekiri koosneb kokku 35 nimetusest/tekstist. Kõige vanem, Jakob Martin Sommeri „Ära müüdnud Pulma kuub: Jutt Eesti rahwa elust“ pärineb 1883. aastast (esimesel laulupeol osalenud Pal Hunflalvy „Läänemere provintsides“, mis kirjutati 1871 ning Koidula poolt 1880. aastal kirjutatud „Kosjaviinad, ehk, Kuidas Tapiku pere laulupidule sai“ jäid žanripiirangute tõttu kõrvale). Kõige uuem tekst pärineb 2020. aastast, selleks on Kertu Moppeli novell „Laulupidu“. Leitud tekstidest neli on ilmunud enne Eesti Vabariigi väljakuulutamist, kuus teksti pärinevad vahemikust 1923 – 1942 (periood vabariigi sünnist kuni II maailmasõja lõpuni), kaheksa teksti on ilmunud vahemikust 1955 – 1987 ehk Nõukogude okupatsiooni ajal ning 16 teksti pärast 1999. aastat (taasiseseisvusperiood). Üks tekst (Karl August Hindrey ja Mart Laari romaan „Aovalged aknad“ sai alguse küll juba 1942. aastal, aga ilmus oma lõplikul kujul alles 2022). Töös olen paigutanud selle siiski 1940-ndate tekstide hulka. Teoste autorite hulgas on kokku viis naist (üks tekst on anonüümne ja ühe puhul pole paraku teada, kes pseudonüümi taga peitub). On märkimisväärne, et 16 teksti (ligi pooled) on ilmunud kas samal aastal või pärast Rein Veidemann käsitletust laulupeost kui tüvitekstist. Nagu Merilai on öelnud, põhjustas Veidemanni seisukohta lausa väikese plahvatuse (Merilai 2022: 43) ja nagu selgub, siis mitte ainult tüviteksti mõiste üle arutlemises vaid ka laulupeost kirjutamises.

2.3. Laulupidu käsitlevate proosatekstide ajapõhine ülevaade

2.3.1. Enne Eesti Vabariigi sünni kirjutatud tekstid

Leitud proosatekstidest, mis kajastavad laulupidu, on neli ilmunud enne Eesti Vabariigi sünni.

Kõige vanem tekst, Jakob Martin Sommeri „Ära müüdud Pulma kuub: Jutt Eesti rahwa elust“ on olemuselt muinasjutulik. Loo peategelasteks on koolmeistrid. Sündmused käivitab paruni otsus vabastada karistuseks ametist eestlasest koolmeister, kes loeb „Sakalat“. Eesti rahvuse teema on loos läbiv ja kandev, esil on ärkamisaegsed meeleolud. Materiaalsetesse raskustesse sattunud koolmeister müüb häda sunnil ära oma pulmakuue, ostjaks on tema rahvuskaaslane, kelle elutee viinud linna ja kes on samuti koolmeister. Lõpuks ilmub välja viimase onu (väge pealik), kes Venemaal keisri teenistuses sõjaväelist karjääri teinud ja rikkaks saanud ning kes muuhulgas ka hätta sattunud koolmeistri mured lõpuks lahendab. Selle loo neljas peatükk kannab nime „Laulupidu“. Olgu siin ära toodud üks pisike lõik sellest:

Eestlased on rõõmsad ja südamlikus vaimustuses üpris õnnelikud, et nemad wabana rahwana walguse poole wõiwad tõtata. Kõik isamaa pojad ja tüttred ehitawad endid pidule, nagu tuleks kuulus Kalew leske Lindat jälle kalmu kambrist wälja tooma. Laulu ja mängukoorid jõuawad raud ruunaga waksalisse, kus linnalased neid lahkeste terwitawad ja muusiku mänguga wastu wõtawad. (Sommer 1883: 32)

See 64-leheküljeline jutt püüab meile edasi anda ühe rahva lugu ja laulupidu täidab siin selgesti tähtsat ning märgilist rolli, mis minu hinnangul toetab ka näiteks uurimuse sissejuhatuses viidatud Lauristini, Hasselblatti, Kangro ja Veidemanni poolseid hilisemaid tõlgendusi laulupeo tähenduse kohta. Kunst läheneb poliitikale ja osaleb rahva tegemises. Loos leiavad ära märkimist laulupeo rongkäik ja kolmepäevane kestus, aga ka Keiser Aleksander II, Köler, Koidula, kungla rahvas, Jakobson, orjapõli jne. Lugu esitab kõiketeadev jutustaja, sisu on liigendatud lühikesteks peatükkideks, lugu on muinasjutulik ja õnneliku lõpuga.

1891. aastal ilmunud Matthias Johann Eiseni „Tartu saladused ja Tallinna mehe juhtumised“ on käsitluselt naljatlevam. Tegemist on neljast loost koosneva kogumikuga, millest viimane kannab pealkirja „Kuu ja päikese kimbatus ja Jüri ja Mari armastus“. Loo alapealkirjaks on

märgitud „Neljanda laulupidu mälestused“. Lugu raamistavad siin kuu ja päikene ja selle ülesehitus meenutab muistendit. Lugu algab järgmiste sõnadega:

Ennem langeb päike taewast maha, kui et ma sind maha jätan!“ ütles Jüri Marile. „Ja ennem kukkub kuu kuuse otsa, kui et ma kellelegi muule läheksin!“ ütles Mari Jürile. Päike ja Kuu kuulsivad seda hirmsat wannet ja kahwatasivad surnukarvalisteks. (Eisen 1891: 35)

Loos näidatakse lugejale kahe maainimese suurt armastust. Tegelased on aga vaesed ja ei saa seetõttu abielluda ning suunduvad raha teenimiseks üks Tallinnasse ja teine Tartusse. Uuesti kokku saavad nad laulupeol. Selgub, et mõlemad on vahepeal omale uue, paremal järjel kaasa leidnud. Kohtumist kujutatakse koomilises võtmes. Laulupeo kajastus algab aga järgmiselt:

Neljas üleüldine laulupidu jõudis kätte. Wankrid laulsiwad Jeremia nutulaulusid, kes inimeste koormaga Tartu poole weeresiwad. Raudruun aga ähkis Tapa ja Tartu wahel nii haledasti, nagu tahaks ta praegu oma wiimase hingenatukese seest välja puhuda. Ega nalja ei olnud: inimesi tungis ilma armuta ta turjale. Teised jälle katsusiwad, kellel wiledamad jalad, neil wõi raudruunal. (Eisen 1891: 40)

Laulupeo rahvusliku ärkamisaegse tähenduse asemel domineerib selles loos hoopis koomiline armastus(nelinurk) ning laulupeo roll ja tähtsus seisneb peamiselt tohutu suures rõõmsas rahvast koondavas peos.

Eduard Vilde poolt 1893. aastal kirjutatud „Muhulaste imelikud juhtumised juubeli-laulupidul“ on ilmselt üks tuntumaid laulupidu kajastavaid proosateoseid eesti kirjanduses. Sellest teosest tuleb hiljem veel juttu kui vaatame lähemalt Juhan Smuuli samanimelist teost, mis ilmus üle kuuekümneme aasta hiljem (1955). Olgu hetkel lihtsalt märgitud, et selle loo keskmes on samuti armastus(nelinurk) ning lugu tiirleb ümber Tartus 1879. aastal peetud juubelilaulupeo. Laulupidu on üle maa juba piisavalt kuulsust kogunud, et ka Eesti kaugema nurga rahvas (muhulased) otsustavad sellest osa saada. Ka see lugu on esitatud koomilises võtmes. Nagu Merilai ütles: „Tüvitekst provotseerib jätkuvalt osalust ja retseptiooni, kas tõsist või iroonilis-paroodilist.“ (Merilai 2022: 47) Selgub, et see iroonilis-paroodiline retseptioon on laulupeo kajastusele eesti kirjanduses juba algusest peale iseloomulik. Tähelepanuväärne on ka see, et laulupeoga seoses sageli just rongidest juttu tehakse, kas sümboliseerib see siis progressi ja arengut või on lihtsalt moodsate aegade ja edasiliikumise tähistajaks.

Kõige varasemate käsitluste seas viimane, Oskar Lutsu „Kevade: Pildikesi koolipõlvest“, mis algselt ilmus kahes köites 1912. ja 1913. aastal, käsitleb laulupidu vaid vilksamisi, ühe korra ja seda suhteliselt juhuslikus kontekstis. Noor-Eesti Kirjastuse poolt 1913. aastal avaldatud „Kevade“ teise osa 19. peatükk algab nimelt järgmiselt: „Kewade tuleb.

Mäekünkad ja kõrgemad kohad mustawad. Heinamaale ilmuwad rõõmsad mustakuue mehed ja wilistawad kogu päewa. Põõsaste ja mätaste warjus wahivad rõske sambla seest kollased peakesed wälja, nagu lapsed hommikul oma woodikestest.“ (Luts 1913: 127) Ning siis õige pisut hiljem järgneb otsitud laulupeo viide: „Iga uue hommikuga jõuawad uued lauljad pärale; näib, nagu walmistaks suurele laulupidule ette.“ (Samas) Selline on laulupeo roll ja funktsioon Oskar Lutsu „Kevades“, mis mõnede arvamuste kohaselt ka ise eesti kultuuris tüvitekstilist mõõdet omab.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et kõige varasemate laulupidu käsitletud proosatekstide hulgas suhestub laulupidu kirjandusteostes algusest peale kosjateemaga ning juba esimestest tekstides alates on märgata iroonilisust ja paroodilisust. Huvitava detailina seob erinevaid lugusid veel rong ja lood on sageli üles ehitatud armastus-nelinurga koomilistele seiklustele. Kui kõige varasemast laulupeotekstist on hoomata siiski ka pisut sellist programmilist valgustuslikku ärkamisaegset rahvuslust, siis kirjanduslooliselt kõige kaalukama teksti, Noor-Eesti poolt avaldatud „Kevade“ puhul on see kõik vähemalt eksplitsiitselt kusagile kadunud.

2.3.2. Tekstid Eesti Vabariigi sünnist II maailmasõja lõpuni

Oskar Lutsu sulest pärineb aga veel teinegi laulupidu puudutav tekst, milleks on 1923. aastal kirjutatud ja esmalt Postimehes ilmunud följeton „Pliuhkam laulupeol“. Taaskord on tegemist pilarohke naljalooga. Sirgamäe pärisperemees Saamuel Pliuhkam sõidab tütre ja väimehega Tallinna Laulupeole. Taas algab lugu rahvast täis rongist. „Aga nüüd on ta siin, rahvasummas, smirna nagu soldat, higistab, tukub ja... ja sõidab sinna... väljanäitusele... või näh nüüd! mitte väljanäitusele, vaid laulupeole.“ (Luts 1994: 206) Tallinna vaksalisse jõudes eksib Pliuhkam ära.

Viimaks ometi jõuavad vaevast vaevatud ja piinast piinatud Sirgamäe omad Tallinna vaksalisse, ning otsekui läbi une ja merekohina kuuleb Pliuhkam tütre häält: „Isa, ära ära kao!“ Aga just sel silmapilgul, kui Sirgasmäe pärisperemees kuuleb seda hoiatust, pöörab rahvavool ta kolm korda ringi nagu vesiratta, ja kui ta tiirlemisest toibub, pole näha niihästi tütart kui väimeest, on ainult... kui just mitte rahvameri, siis igatahes rahva j ä r v ta ümber. (Luts 1994: 207)

Pliuhkam kaotab sugulased silmist ja suundub neid all-linna otsima. Lahke noorhärja juhatab ta „austellungiplatsile“. Platsil on palju veidraid majakesi, aga vähe inimesi.

„Veider küll,“ arvab laulupidutseja, „ometi pidi neid siin olema viisteistkümme tuhat.“ Ning ütleb talle üks hääl tema enda sügavast sisemusest, et ta pole sattunud õigesse paika. „Aga,“ rahustab ta sealsamas, „võib olla, et on vara, ega nad nii vara ei laala“ (mitte: laula).“ (Luts 1994: 210)

Pliuhkam võtab väikse eine ja teeb piipu ning uinub. „Ja korraga kuuleb ta inglite laulu. Viisteistkümme tuhat ingliti laulavad, tema ise on mingil kombel muutunud Jakobiks ja on põgenemas Eesavi eest. Kaks pisikest ingliti istuvad tema süles, hammustavad rukkipüülileiba ja laulavad kaasa.“ (Samas: 211) Meenutagem Veidemanni juttu laulupeo sakraalsusest. Igatahes Pliuhkam ärkab, läheb vaksalisse ja sõidab tagasi Tartusse. Lugu lõpeb järgmiselt: „Kolmandal päeval jõuavad koju ka Liispet ja Tõnis. Muidugi tekib siis Sirgasmäel kolmepäevane sõda äia ja väimehe vahel. Aga et nende ridade kirjutaja pole sõjakirjanik, siis paneb ta kolmepäevase sõja kirjelduse asemel siia kolm punkti.“ (Samas: 212) Nii näeb laulupidu Oskar Luts.

Kõige pöörasem laulupidu puudutav proosatekst on pseudonüümi Periskop taha peitva autori poolt 1923. aastal kirjutatud „Tarzan Tallinnas laulupeol“. See kaheteistkümnest peatükist koosnev lugu algab järgmiselt: „Kui ahwide Tarzan Tsunglist seda teada sai, et Tallinnas üle eestimaaline laulupidu ära peetakse, millest kümned tuhanded tegelased ja sajadtuhanded kuulajad osa võtavad, nende hulgas ka pea igast ilmakaarest väljamaalased, siis otsustas ka tema sellest suurest mürglist osa võtta.“ (Periskop 1923: 3) Nagu öeldud, on see üks pöörane lugu, Tarzan seikleb hotellis, satub tunnistajaks mitmele surmajuhtumile, kolab mööda Eesti (juudi) ärisid ning käib tsirkuses. Ühtlasi valitakse Tarzan kindralkonsuliks ja kommunistide komisariks ning satub vangimajja. Loomulikult külastab Tarzan ka laulupidu ning Tallinnast lahkudes satub koguni Soome piiritust vedavale laevale. Rahvusliku tögamise kõrval leiab siit koguni mõned tänasesse päeva sobimatud juudi-naljad ning kõige muu kõrval pistab Tarzan pintslisse ühe peene proua koerakese. Laulupeo puhul on välja toodud rongkäik ja mainitud, et paljud külastajad pidid koguni aia taha jääma. Tarzan kuulas laulupidu koos ahvi ja tiigriga puu otsast.

Juhataja tõstis taktikepi ja esimese signaali peale kajas ligi viieteistkümmet tuhandet tegelast poolt hääl, mis pikse kärgatusena õhu värisema pani. Röögatades kukkusid ahw ja tiiger puu otsast alla ja hakkasid hirmul värisedes huluma, mis aga laulu ja muusika helidesse nagu sääse pirin lõvi möirgamise sekka ära kadus. Ka Tarzan oli puu otsast alla kukkunud ja hoidis ehmatahes omal kõrvu kinni. Ta andis ahvile ja tiigrile märku, et nad kohe põgenema peavad. Tarzan jooksis – jooksis kõrvu kinni hoides sadama poole, nii et tal wari waewalt järgi jõudis.“ (Periskop 1923: 29-30)

1928. aastal ilmus anonüümse autori sulest jutustus „Muru Karla seiklused laulupeol“. Peategelaseks on sügavas metsanurgas Kuru talus elav Muru Karla, keda kutsuti Kuru-Muruks.

„Laul teeb rinna rõõmsaks“, seda teadis ka Karla. Ta läheks ja laulaks ennast rõõmsaks, kuid ta pole ainuski laulukooris olnud. – Aga kui laulu kuulata, ju see ikka ka rõõmsaks teeb? – arutas Karla endamisi ja selle arupidamise lõpp oli, et Karla otsustas minna laulupeole. („Muru Karla“ 1928: 7)

Naljalugu kulgeb mõneti juba tüütavas toonis, Karla sõidab laulupeole rongiga, kus teda ootavad ees sekeldused kontrollööriga, vaguni aknast sisse pressiv suits määrib Karla näo nõgiseks, Tallinnas tabavad teda raskused öömaja leidmisel ning lõpuks satub Karla pikantsetesse seiklustesse naisterahvastega, kes Karla kohta ütlevad, et viimane on hani! Taaskord näeme me pentsikut eestlasest talumeest, kes linnaelus ennast tolaks teeb. Selline laulupeost lähtuv paroodia paistab olevat üsna levinud ja seda võib kohata üsna mitmetes varastes laulupidu puudutatavates proosatekstides.

1930-ndatest võib leida siiski juba ka mõnevõrra teistsuguseid tekste. 1934. aastal ilmub Friedebert Tuglase tõlgitud ja Noor-Eesti Kirjastuse poolt välja antud Ester Ståhlbergi romaan „Päikese tõusu poole“. Tuglas kirjutab teose tõlkija poolses eessõnas:

Autori optimistliku elukäsitluse ja propagandalise eesmärgi tõttu paistavad meie mineviku teod ja oleviku eod küll vahel liiga pühapäevalises ning pidulikus valgusutuses. Kuid üks korrigeeri ja tasanda seda meie eneste harilikult liigagi kriitiline meel. Igatahes on meil põhjust autorile tänulik olla sügava sisseelamise ja südamliku kaasatundmise eest, mida hoovab tema teos. Elavas, kergelt loetavas sõnastuses, värskete, kaasakiskuvate piltide reana tõuseb siin eilne ja üleilne Eesti meie ette. Ning tahaks oletada selle vaatluse äratavat ja arendavat mõju veel tänapäevagi kohta. (Ståhlberg 1934: 6)

See on ärkamisaja lugu, kust saab ülevaate nii Tartu hariduselust, esimestest patriootidest, Aleksandrikooli rajamisest ja loomulikult ka esimesest laulupeost, millele on pühendatud romaanis ka eraldi alapeatükk. See lugu on rahvuslikku ühtsust, pühalikkust ja hädameelsust põhjustav, pisut didaktiline käsitlus meie ärkamisajast, mida lugedes tundub Rein Veidemanni käsitlus laulupeost juba enam kui tõepärasena.

Viis aastat hiljem, 1939. a. ilmub Jaan Kärneri romaan „Öösiti kumavad linnad“ esimene osa. Väljaandjaks on taaskord Noor-Eesti Kirjastus. Siin kohtab lugeja Kingo talu noort perepoega Jaaku, kelle pere kehv olukord ja isa tahe sunnivad kooliõpingud pooleli jätma. Jaak aga põgeneb isatalust ja suundub Tartusse. See on noore tärkava haritlaskonna ja linnakodanike kujunemise lugu. Romaani 17. peatükk kirjeldab laulupidu. Toon siingi välja mõned katked, et anda edasi teose suhet laulupeosse.

Lelletütar Tiiu oli talle kirja saatnud, et tulgu ta tingimata, sest eelseisev muusikapäev tõotavat kujuneda nii suurejooneliseks ning vägevaks sündmuseks, missugust vast ainult kord kümne aasta jooksul juhtub. „Ma ei oska ju Sulle seletada, oli lelletütar kirjutanud, - mis see just on, mispärast ma tahan, et Sa sellest rahvuslikust pidupäevast osa võtaksid. Aga ma usun, et Sa seal midagi nii kaunist ja sügavat saaksid läbi elama, mis tervele Sinu edaspidisele elule otsustav oleks. (Kärner 1939: 216)

Pisut edasi: „Ta oli ju ka ajalehtedest lugenud kirjutisi eelseisvast muusikapäevast. Ta oli seda kujutlema hakanud kui rahvuslikku suursündmust, mille äratavast ning vaimustavast mõjust temalgi maksaks osa saada.“ (Samas) Ei mingit irooniat, ei mingit pila, laulupeost on saanud üks ülev ja rõõmus sündmus.

Rõõmsas pidulikus ootuse-elevuses sammus ta lelletütre kõrval kaasa selle tohutu rahvamurruga, kes saatis lauljate rongkäiku „Vanemuisest“ peoplatsile.“ [...] Ta nägi aina tihedamaks paisuvaid rahvahulki, kes, tulvil samasugust rõõmsat ootuse-elevust ja erutavat elamuseigatsust nagu ta isegi, katkematu voona, tänavaid ja kõnniteid äärest ääreni üle ujutades, oma ühise eesmärgi poole edasi liikusid. [...] Ta nägi lippe lehvivat katuseluukidest, nägi lillesadu, mida aedadest ja rõdudelt lauljate teele pilluti. Pidulik reibas ning ülev meeleolu täitis kogu linna, paistis ja kiirgas talle vastu kõikjalt, samuti nagu ta hingest. (Kärner 1939: 217)

Peategelase muusikaelamused on hoopis teistsugused kui olid Tarzanil:

Kui Beethoveni võimsad pühalikud helid kuulutasid piduliku kontserdi algust, läbis teda suur ning ühendav harduseviirg. Tal oli tunne nagu hakkaks tema hing korraga kaasa helisema nende kaunite vägevate helidega, mis, kord valjenedes, kord vaiksemaks jäädes, pideva pühalik-magusalt erutava voona tema kuulmeisse voogasid. [...] Alles Sibeliuse Finlandia karged helid äratasid Jaagu jälle tema endastäraoleku-seisundist. Neid ta tundis koguni teisiti enesesse voogavat kui Beethoveni helindi pidulikku viisi. Need kostsid ta kõrvu veel vägevamalt ja pingsamalt, nende võlujõud vallutas ta hoobil täielikult. (Samas: 219-220)

Kärneri laulupeokirjeldus on üsna põhjalik:

Kui algasid koorilaulud, hakkas sadama vihma. Aga see ei häirinud teda, nagu see ei häirinud ka aina rohkem vaimustusse sattuvaid rahvahulki, kes täitsid peoplatis. [...] Ta irdus üha rohkem ümbritsevast tõelisusest. Võimsad koorilaulud, mida ta oma elus kuulis esmakordselt, ja neid saatvad mürisevad, järjest paisuvad kiiduavaldused vapustasid teda hingepõhjani. (Kärner 1939: 221)

Kärneri laulupeokirjeldustest ei puudu ka kunsti poliitiline mõõde:

Täieliku seesmise rahu ja enesekindlusega kuulas ta Jaan Tõnissoni lõppsõna. See oli hoogne ja vaimustav kõne. Peaaegu iga lause järel katkestasid seda rahvahulkade mürisevad, tormilised kiiduavaldused ja hurraa-hüüded. See rõhutas eesti rahva tahet elada ja kasvada, tema vastupidavust sajus ja päikesekuumus samuti nagu välise poliitilise surve all. See kirjeldas laulupidude otsustava tähtsusega osa rahva ühistunde kasvatamisel ja iseolemise kindlustamisel. Selles oli varjatud pisteid valitsevaile võimudele ja ettevaatlikke kutseid nende vastu võitlemiseks. (Kärner 1939: 222-223)

Karl Ristikivi Tallinna triloogia saab 1942. aastal punkti romaaniga „Rohtaed“. Ka siin on tegemist eestlastest linnaharitlaste kujunemislooga. Peategelane Juulius Kilimit on koolmeistri poeg. Tema isa sureb. Kilimit ei loobu parema hariduse poole püüdlemisest ja elu viib ta Tallinna. Kilimitist saab linnas samuti koolmeister, teda võib pidada juba teise põlve haritlaseks, kes unistab salamisi oma „Arkaadi-teest“. Laulupidu on sellele loole justkui omamoodi kulminatsiooniks. Romaani kolmanda jao neljandas peatükis külastab nüüd juba vana Juulius Kilimit nimelt laulupidu. Tonaalsus on siin aga pisut teine kui varem

mainitud lugudes. „Vahelduseks tuli nüüd mõndagi, mis oleks võinud Juulius Kilimiti masendunud meelt kosutada. Laulupidu eelkõige.“ (Ristikivi 2008: 348) Ka siin ei pääse me ilma rongkäiguta:

Kostis puhkpillimuusikat, kuskil marsiti. Vaatamata oma armastusele sõjakate roomlaste vastu polnud Juulius tegelikkuses suurt lugu pidanud marsimuusikast. Kuid täna tundus, et see on päris talutav. Rongkäik oli nähtavasti alanud, rahvahulgad suundusid sellega koos. See rahvavool haaras Juulius Kilimiti endaga mitte ainult ihuliselt vaid ka hingeliselt. (Ristikivi 2008: 350)

Veel üks lõik, mis puudutab repertuaari ja meeleolu:

Tõsisematele lauludele järgnesid lõbusamad. Esimene liigutus ja ülev vaimustus andis maad nooruslikumatele tunnetele. Juulius Kilimit aga tundis, et ta hakkab väsima, et ta ei suuda enam ajaga sammu pidada. Tema kõrge meeleolu kestis, ta oli alles templis, kuna teised olid juba välja tulnud ja hullasid templi ees mänguplatsil. See isegi natuke häiris teda. Tema hing lahkus massihingest, ta vaatas tüüdatult ringi, kui käteplaginal ei tahtnud tulla lõppu ja üht üsna tühisesisulist laulu tuli korrata. (Ristikivi 2008: 351)

Siin ongi see mainitud kulminatsioon. See laul põhines Juulius Kilimiti luuletusel „Mihkel sõitis saaniga“. Järgneb muidugi kohkumine ja õnnetunne ja siis hakatakse hüüdma autorit.

Ta vaatab üles – üks sasipäine noormees kummardab ja võtab koorijuhilt taktikepi. Muidugi, see on ju autor, mitte tema. Mis talle üldse pähe tuli? Temast ei teata ju üldse midagi, isegi laulupeo kavas pole tema nime, seal on öeldud, et see on rahvalaul. Temal pole selles mingit osa – ärgu tehku ennast narriks! Plaksuta kaasa Juulius Kilimit, see on väga lõbus laul, rahvapärane laul, tõeline rahvalaul! (Samas: 353)

1942. aastal alustab Karl August Hindrey romaani „Aovalged aknad“ kirjutamist. Oli juba Saksa okupatsiooni aeg. Romaan ilmub trükist viimaks 1995. aastal, aga kuna see oli Hindrey poolt jäänud ilma kindla lõputa, viib Mart Laar Hindrey alustatu ise lõpuni ja 2002 ilmub see juba Laari poolt lõpuni kirjutatud kujul. Tegemist on taas ärkamisajast rääkiva romaaniga. Raamatu eessõnast võime lugeda teose kohta järgmist:

Üldiselt kasutas Hindrey Aovalgeid aknaid“ kirjutades aga samu võtteid, mida oma varasemateski ajalooromaanides. Tunnustatud suurtõlkude asemel rääkis teos päris tavalistest inimestest, kes ajalooramatutesse jõudnud pole, kellela ajalugu aga teisiti oleks läinud. Jannsen, Koidula, Kreutzwald vilksatavad läbi vaid kuskilt taustal, ka romaani peamine sündmus ehk esimene üldlaulupidu pole selles kesksel kohal ning kirjeldatud on seda mitte mõne osaleja, vaid kõrvaltvaataja silmade läbi. (Hindrey/Laar 2022: 6)

Teatud mõttes võib „Aovalgeid aknaid“ võrrelda Tuglase tõlgitud romaaniga „Päikese tõusu poole“, ka see annab programmilise didaktilise ülevaate ärkamisajast ja eesti rahva kujunemise loost. Loomulikult sobitud teos üsna kenasti ka meie poolt vaadeldava Veidemanni arutlustega laulupeo olemusest ja tähendusest.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et päris Eesti Vabariigi algusaegadest ühtegi laulupidu puuduvat proosateksti leida ei õnnestunudki. 1920-ndatel ilmus aga juba päris mitu teksti, mis olid

peamiselt följetonid. Laulupeole sai siin taaskord osaks naer ja iroonia. 1930-ndatel läks asi aga tõsisemaks ning ilmuma hakkasid esimesed suured romaanid ärkamisajast, eestlastest haritlaskonna kujunemisest ja ka laulupeost. Siit on selgelt näha ka see laulupeo püha sakraalsus, rahvalik ühtekuuluvustunne ja rahvuslik eneseleidmine, millest räägib Veidemann.

2.3.3. Nõukogudeaegsed tekstid

Nõukogude okupatsiooni ajal kerkib esile uus grupp tekste, pagulusse siirdunud autorite teosed. 1955. aastal ilmub Raimond Kolgi romaan „Küla põleb kahest otsast“. Tegemist on Kolgi esimese romaaniga, mis ilmub Lundis ja kõneleb pagulusse siirdunud arstiks õppiva mehe kohanemisest eluga Rootsis. Tegevus aktiveerub Stockholmis peetaval eestlaste laulupeol, 27. juunil 1948. Ka siin luuakse intriig inimsuhete pinnal, arstitudeng Ilmar Kaartil tuleb valida oma „eesti“ ja „rootsi“ pruudi vahel. Laulupidu on sündmuste keskmes. See on midagi eestlaste juurde kuuluvat, mida Ullabritt (rootsi pruut) väga näha tahab. Kogu suhterägastiku taustal eksponeerib autor eksplitsiitselt ka eestlaste rahvusküsimust keerukal geopoliitilisel ajastul, loomulikult ei puudu loost laulupeorongkäik, lipud ja koor. Lauldakse isamaalisi laule. Tegemist on esimese pagulaskirjanduse teosega, mis puudutab laulupidu ja just võõrsil toimuvat, niiöelda kaasavõetud kultuuri demonstreerivat laulupidu. Laulupidu kuulub nüüd eestluse juurde ka väljaspool kodumaa pinda.

1955. aastal ilmub kodumaal Juhan Smuuli „Muhulaste imelikud juhtumised Tallinna juubeli-laulupeol“. Smuul alustas teose kirjutamist suvel, kui ta sõitis poolteist kuud heeringatraaleriga Põhja-Atlandil, seega umbes samal ajal kui ilmus Kolgi romaan Rootsis. Nagu öeldud, on Vilde ja Smuuli muhulaste lood ilmselt lugejate jaoks tuntuimad laulupeoteemalised tekstid. Smuuli teksti võib põhimõtteliselt vaadata ka kui fännikirjandust. Samas on tegemist ühe kõige avatuma laulupeotekstiga, mis pakub lugejale üsnagi põnevaid tõlgendamisvõimaluse. Vaatame seda teksti hiljem veel eraldi lähemalt.

1965. aastal ilmus järgmine pagulaskirjanduse teos, Arved Viirlaiu romaan „Kustuvad tuled“. Tegemist on põhimõtteliselt metsavendadest ja vastupanuliikumisest kõneleva teosega, aga see on ka vanglaromaan Patarei elust. Peategelane kavatseb siirduda pagulusse, kuid soovib enne seda veel kindlasti laulupeol ära käia. Seal ta paraku arreteeritakse. On

1950. aasta juuli. Laulupidu toimib loos seega taaskord sündmuste käivitajana. Toon, millega siin laulupeost kirjutatakse on rahvuslik ja lugupidav:

Rongkäigu suurejoonelisus rahvusliku meeleavaldusena kisub mind kaasa. Ma tunnen järsku, et ma hingan, et me kõik hingame nagu lämbujad, kelle kohal on uks ootamatult lahti murtud. Ma pean seda nägema – Eesti laulupidu! Kainelt ja täies arusaamises ümbritsevatest ohtudest ütlen iseendale: „Ma vaatan selle ära, et oleks vabasse maailma põgenenud rahvuskaaslastele midagi rääkida.“ Tunnen, nagu peaksin kaasa võtma vaimu, mis hoovab kümnete tuhandete lauljate rahvariitetest, nende sammust, nende ülespoole suunatud pilgust, lippudest, mida hoitakse nagu reliikviaid usklite poolt. Kui sootuks teistsugused on nende näod, kes veavad punaseid loosungeid või habemike pilte! Mul on peaaegu kahju vaadata neid ristikandjaid. (Viirlaid 1965: 14)

Ja siia kõrvale veel üks lõik:

Siis istume lauluväljaku taga kõrgel nõlvakul. Soome lahe mahe tuul sasib mu juukseid. Merekilgendus lõikab südamesse. Meri – vabaduse uks! Kogu suure laululava üldmulje punasesse uputatult masendab. Aga sealgi välgub sinist ja valget. Ja siis lauljate rahvariided! Sajatuhandelise rahvamurru voogamine meenutab samuti merd, heitlevat, punase jääga koormatud vett. Muutun hardaks ja pateetiliseks. Ma ei jälgi avakõnet, vaid kuulan rahvahulga hingamist. See sulab kuidagi kokku sinise taevaga, merega; see tuleb suvisest rohelusest, maast. (Viirlaid 1965: 16)

Samal, 1965. aastal, ilmub veel teinegi laulupeoga seotud tekst, Tiina Tuvikese romaan „Emajõe ööbik“. Seegi ilmub taaskord paguluses. Tegemist on ligi 300-leheküljelise romaaniga Lydia Koidula elust. Laulupidude võimas kaja kumab loomulikult siingi. Põhimõtteliselt võib teose liigitada samasse gruppi juba varem ilmunud Ståhlbergi ja Hindrey teostega. Autori soov on tuua lugejateni Eesti ärkamisaja lugu, aga erinevalt Hindreyst keskendub tema just ajaloolistele suurkujudele ja nende rollile.

Juhan Smuulil on olemas veel teinegi laulupidu puudutav jutt, see on 1968. aastal ilmunud „Tuulevaikuse lugu“. Seal võime lugeda järgmist:

Nõnna me Turust tullime. Viimaks tuul kantis loode ja saime Aegna alla. Seal jähime veel korra vaiksesse. Seisime poole päeva, mitte üks tuuleviri, pili sesab pea kohal paigal kut nisulimp ja viimane kala katlas. Ja kuulame. Mitte ei saa aru, mis Talinas juhtunud on, on see Talin või hoopis mõni teine linn. Korra kostavad üle mere kätte kõrgemad ja heledamad hääled, mütsud ja mürtsatused, siis nagu mängiks pasunad ja trummid, ja siis jälle tuleb üle vee madal ja üles-alla kõikuv lai ja pikk hää, nõnna et taevaalune põrub ja südame alt külmaks võtab. (Smuul 2007: 87-88)

Hiljem selgus, et see, mis Aegna alla kostis, oli 23. aasta laulupidu.

Samal, 1968. aastal ilmub Huko Lumeti nime all ka üks õhuke vihik „Siit nurgast ja sealt nurgast“, millest võib leida veste „Eesti Laul“. Tegemist on kummalise propagandistliku pilalooga, mis jutustab sellest, kuidas fašistlikud okupatsioonivõimud keelasid Eestis ära ülemaalse laulupeo. Loo lõpust leiab aastaarvu 1943. Selle teksti kohta on paraku keeruline

midagi tervemõistuslikku arvata. Igatahes näitab see, et laulupidu elab meie proosatekstides igasugustel aegadel ja üsna erinevates käsitlustes.

Nagu näha, on laulupidu huvitaval kombel üsna tugevalt seotud ka mere teemaga. Muhulased tulevad mere tagant ja tahavad laulupeole. Meri muutub vabaduse väravaks. Laul kostab mere taha. 1972. aastal ilmub veel lisaks Jüri Tuuliku lugu „Laulupidu“ Siin on juttu Abruka meestest, kes Saaremaale laulupeole lähevad. Taas käivad sündmustega kaasas lõbusad armuseiklused. Ühel loo kangelastest on lausa kaheksa pruuti ja loomulikult tekib olukord, kus nad kõik vahvasti laulupeole kogunevad. Niisiis armu-kaheksanurk.

Viimane enne Eesti taasiseseisvumist ilmunud pikem teos, kus laulupidu mainitud, on Heino Kiige „Mind armastab jaapanlanna“. Teosest võib leida järgmised read:

Kergejalgne mees läheb Narvamäest üles, kõhus tühjus ja südames kergus. Kirikutornis põleb punane häirelamp. Mingi mälestusmärk kumab hilisõhtuses linnahämaruses. Seda pole Juhan enne märganudki; mälestusmärke üldse nagu ei märka enam. Inimesi veel juhtub märkama, aga ajastunud maailm on Juhanile võõraks jäänud, on kaugel ja luitunud, ei ärata põnevust. Täna on isegi mälestusmärk ilus ja Juhan astub lähemale. Üksik mälestusmärk vähepidulikus tööpäevaümbruses; siia loo või erakute kohtumispäik, keegi ei märkaks. Tule taevas appi! Laulupidu – ja Juhan, kultuurimühkam, ei aimanud hingestki. Siia peaks kohe maha põlvitama. Juhan põlvitab. Tõuseb ja astub üsna samba ette. Tõstab silmad ja näeb tähti taevas. Muidu linnatuled segavad, aga siin, kõrvalisel Narvamäel, paistavad tähed selgelt. Nagu pealt saja aasta tagasi, 1869. aastal, kui siin peeti esimest eesti üldlaulupidu. Siis veel seisti näoga tähtede poole ja tunti hinges ülevust. (Kiik 1987: 136-137)

Minu hinnangul on tegu ühe kõige metafoorsema ja märgilisema käsitlusega laulupeost eesti proosas. Justkui pealtnäha suvaliselt, kusagil ridade vahel ilmuvad järsku välja tähed, mis ütlevad mõndagi. Arvestades, et lugu asetub aega 1975-1976 (ilmus 1987), on see üsna märkimisväärne.

Okupatsiooniajal üldiselt tõusevad esile välis-eesti pagulastekstid, kus laulupidu on selgelt identiteedi kandjaks. Kodumaal ilmuvad taas mõned humoorikamad lood (Smuul ja Tuulik), aga neid lugusid annab soovi korral juba ka avaramalt tõlgendada. Huvitav on see, et laulupeo teema kirjandusest okupatsiooniajal ei kao, vaid annab endast siin-seal ja üsna erinevates kohtades ikka ja jälle märku. Huvitavaks ja heaks näiteks on siin Heino Kiige romaan ja selles sisalduv, pealtnäha juhuslik kuid märgiline laulupeokäsitlus.

2.3.4. Tekstid, mis kirjutatud pärast Eesti taasiseseisvumist

Taasiseseisvumisele järgnenud aastad on huvitaval kombel sarnased Eesti Vabariigi sünnile järgnenud aastatega. Kummalegi sündmusele järgnes mitu aastat, millest ei õnnestunud leida ühtegi laulupidu käsitletud proosateksti. Taasiseseisvusperioodi esimene tekst ilmutab ennast ajakirjandusest. Samal, 1999. aastal kui toimus järjekordne laulupidu ja Rein Veidemann hakkas rääkima laulupeost kui tüvitekstist, ilmus Eesti Päevalehes Andrus Kivirähki lugu „Laulupeo tuli kustub homme“. See on taaskord pilalugu, mis räägib metsikust laulupeotulest, mida raske ohjata ning millel hävitatud maa ja punapäised tited järel. Laulupeotuli on siin aktiivne tegelane, nagu olid päike ja kuu Matthias Johann Eisenil. See lühike lugu toob meieni laulupeotule seiklused ja annab lõpuks võidukalt teada, et tule kustutamine toimub järgmisel päeval. Laulupidu on taas miskit, millega saab nalja.

Hoopis teistsuguse käsitlemise leiab Emil Tode (Tõnu Õnnepalu) 2002. aastal ilmunud romaanist „Raadio“. Esmalt leiab laulupidu 8. peatükis nii möödaminnes ära märkimist ühe ema ja tütre vahelises stseenis, kus juttu tegelikult hoopis raadiost:

Kuid siis asus tütar, kes muidu alandlikult ema sõna kuulas, raadio kaitseks ootamatu südikusega välja. „Ma olen noor inimene,“ ütles ta. „Pidus ma niikuinii käia ei saa, rügan ja rühman siin sinuga nii kui vana eit! Olgu siis vähemalt raadiugi kodu, saab mõnikord laulu kuulata!“ See „laulu“ oli kavalus, sest ema Anne oli suur laulja olnud (kui olud veel lahkemad olid), koguduse kooris esimest alti laulnud ja Tallinnas laulupeolgi käinud. (Tode 2002: 57)

Õnnepalule massiüritused kui niisugused ei meeldi, sellele leiab ka mainitud tekstist veel mitmeid näiteid, aga kõige kõnekam on selles osas vast järgmine lõik raamatu 33. peatükist:

Minu meelest oli jube labane rääkida oma usust iseseisvusesse, see oli kõiki ära tüüdanud; ma ei osalenud ka kunagi „laulva revolutsiooni“ üritustel, mis tundusid mulle totalitaarse massihüsteeria. Ma olin oma rahvast olnud paremal arvamusel, olin kuidagi alateadlikult – see oli vist eestlaste üldlevinud arusaam tol nõukogude ajal – pidanud meid, eestlasi, teistsugusteks, tundlikumateks, individualistlikumateks. See masside arutu ühislaul, Lauluväljakul üheskoos, käest kinni kõikumine, näitas mulle selgesti, et eestlased alluvad massipsühhosile sama kergesti kui venelased, sakslased, hiinlased, mis tahes rahvad. (Tode 2002: 325)

Minu meelest väljendab Õnnepalu siin implitsiitselt oma suhtumist ka laulupidudesse ja seeläbi asub mõtteliselt Veidemanniga opositsioonis. See on põhimõtteliselt kõige kriitilisem laulupeokajastus, mille ma leida suutsin ja mis suhestub hästi sellega, millest rääkis Kangro, ehk Jacques Rancière'i poliitilist esteetikat puudutava probleematikaga.

2003. aastal kogumikus „Katk ja koolera“ ilmunud Arvo Mägi „Lohumõisa laulupidu“ on taaskord humoorikas jutuke, mille sündmused leiavad aset 1869. aastal. Loos on kenasti ära toodud kohustuslik laulupeo tutvustus:

See oli kuuekümne üheksanda aasta suvel, kui Tartus peeti suurt laulupidu. Meie kandist käis seal ainult koolmeister Tinn. Tema jutustas tagasitulles teistele, kui vägev see pidu oli olnud. Kõnesid oli peetud ja pilli puhutud, koorilaulmisest kõnelemata. Puhas maarahva pidu. Saksu ainult niipalju kaasas, kui hädasti vaja. (Mägi 2003: 21)

Lugu ise räägib muidu paruni hõbepulmadest, mis toimusid paar nädalat pärast laulupidu ning mis suure tüli, duelli ja karjumisega lõppes.

Koolmeister Tinn sai minu käest sakste madinast kuulda. Naeris nii kõvasti, et kõht vabises: „Või sedamoodi peeti Lohumõisas laulupidu. Üksainus tiiskandi soolo oligi.“ Mina ei saanud aru. Tinn seletas: „Tiiskandi soolo on see, kui heleda häälega naisterahvas üksinda laulab.“ Jutt läks laiali ja paruni hõbepulmi hakatigi Lohumõisa laulupeoks kutsuma. (Mägi 2003: 26-27)

2004. aastal ilmub veel üks lühike naljalugu Andrus Kivirähki sulest, pealkirjaga „Vargamäe läheb puhkama“. 3. juuli Eesti Päevalehes ilmunud lugu algab sõnadega: „Oh jah, nüüd veel vaja ainult see laulupidu üle elada ja siis saab maale!“ öhkab Savisaar.“ (Kivirähk 2004) On rongkäik, on rahvarõivad, mis Savisaarele selga ei mahu, on Heimar Lenk, kes Savisaarele rattad alla kruvib ja Maret Maripuu, kes kolmesaja eest Savisaart vedada lubab ja on ka Juhan Parts, kes unistab palmi alla saamisest ning Arnold Rüütel, ainus, kellel tuju hea.

Parts vaatab kella. On kokku lepitud, et hetkel kui kõik hakkavad laulma „Mu isamaad“, teeb tema märkamatuks vehkat. Sõbrad ootavad Fiatiga alumise värava juures.“ (Samas) Lugu lõpeb järgmiselt: „Arnold kuulab koorilaulu ja põntsutab põlvega takti. Suvi on käes, puhkus on käes. Vargamäe vanad ja noored jätavad teiega sedapuhku hüvasti. (Kivirähk 2004)

Täpselt kaks korda leiab laulupidu ära mainimist Indrek Hargla romaanis „French ja Koulu Tarbatus. Esimene kord juhtub see leheküljel 271 järgmiselt:

See oli siis umbes kuu aega pärast sekeldusi semiootikutega ja veidi enne annuaalset kevadist võistulaulupidu, kui surnud Guillermus Gulliveri vaim ikka veel – kujundlikult öeldes – linna peal levis, juhtus Tarbatusse ilmakuulus Hiina rännumees ja kunstnik Wong Li. (Hargla 2018: 271)

Teine kord leiab aset leheküljel 284:

Muidugi, nii see on alati. Koulu ei suuda kunagi „ei“ öelda, kui asi puudutab tema superstaari kuulsust Maavallas. Saati ei suutnud ta eemale jääda iga-aastasest Tarbatu suurüritusest, sellest totakast võistulaulupeost. (Hargla 2018: 284)

Nagu näha, on see pigem juhuslikku laadi suurürituse käsitus Harglaldi sobivalt semiootiline.

2008. aastal ilmunud Merike Jürjö romaan „Mälestusteta maja“. Tegemist on 2008. aastal Tänapäeva romaanivõistlusel kolmanda koha saavutanud krimilooga. Sündmused leiavad aset 1938. aastal kui naiskodukaitsjad valmistuvad laulupeole sõitma, sest laulupeol pakutakse ju suppi ja naiskodukaitsel on siin oma kindel roll täita. Tegemist on küll krimilooga, aga vabariigiaegset meeleolu on siin üsna värvikalt kirjeldatud ja laulupeo seisab pühalikult omal kohal.

2012 ilmunud Tõnu Õime „Salauksed avanevad“ on selline wikipedia-stiilis ajalooline ülevaade, kus Ado Grenzsteini käsitlevas peatükis tehakse juttu ka 1891. aasta laulupeo korraldamisest. Mainitakse ära korraldajate nimed, kuupäevad jne. Mainitakse ära kuidas Grenzstein oma osa Oleviku toimetuses maha müüs, et laulupidu esinduslikum välja näeks ja kuidas Jaan Tõnisson asjadega rahul ei olnud. (Õim 2012: 92) Võimalik, et see teos võiks oma žanrimääratluse poolest ka käesolevast ülevaatest olla välja arvatud.

2014. aastal ilmunud Juhan Voolaidi romaani „Hokimängija Tartu linnamüüri“ esimese osa lõpust leiab järgmise viite laulupeole:

Siinsamas platsil juhatati 1869. aastal sisse Eesti esimene üldlaulupidu, 15 000 inimest kuulas taltsalt pastorite manitsusi, seejärel võeti spontaanselt üles laul. Et nii ammuseid sündmusi saaks reaalseks pidada, oli vaja, et nendega leiduks mingisugune ühenduslülili või käegakatsutav tõendusmaterjal, nii nagu tõestasid linnamüüri kunagist olemasolu tema neli maapinnale tõusvat jonksu. Lepil oli ühenduslülili laulupeoga täiesti olemas, mis elustas ühtlasi ka näiteks Lydia Koidula ja üleüldse eestlaste ärkamisaja laiemalt. (Voolaid 2014: 57)

Hinge Kaljundi ajalooline romaan „Urbanowiczid“ ilmus 2017. aastal. Selle loo peategelasteks on 12 põlvkonda Urbanowicze. Tegevus hargneb 350 aasta jooksul, saades alguse Krimmi steppidest ja jõudes välja Virumaale. Laulupidu on siin mainitud õige ohtrasti, kokku lausa 13 korda. Edasi antakse peamiselt faktilist infot, aga laulupidu on tähtis: „Jannseni poolt korraldatud esimesest üldlaulupeost Tartus võtsid osa ühe lipu all Viru-Nigula, Rakvere, Lüganuse ja Väike-Maarja koorid. Simuna koor sinna veel ei jõudnud.“ (Kaljundi 2017: 194) Teist korda mainitakse laulupidu seoses 1879. aastaga:

Vene-Türgi sõda oli takistanud teise laulupeo korraldamist. 1879. aastal peeti see juunikuus Tartus siiski ära. Kavassee oli võetud juba kolm eesti laulu. Ka Simuna laulukoor harjutas neid laule, ent peole ei olnud võimalik minna. Kadedusega tõdeti, et Väike-Maarja lauljad läksid seekord Tartusse. Meestel ei jäänud muud üle kui oma „laulupidu“ kõrtsis pidada. Seal lauldi teiste laulude seas ka Türgi sõjamehe laulu. (Kaljundi 2017: 204)

Edasi on juttu Lääne-Virumaa esimese laulupeo korraldamisest (Samas: 210) ning seejärel 1891. aasta laulupeost Tartus:

1891. aastal toimus Tartus neljas laulupidu, kus domineerisid eesti autorite laulud. Esmakordselt esinesid keelpilliorgestrid, esitasid ka vene autori Glinka loomingut. Lääne-Virumaa vaprad lauljad sõitsid laulupeole nagu suurele isamaalisele üritusele. Ka Urbanowiczide suguseltsist olid mõned nende hulgas. (Kaljundi 2017: 217)

1894. aasta laulupeoga seoses mainitakse: „Sakslaste tegutsemist piirates olid venelased nüüd tahtmatult suurendanud eestlaste võimalusi esile astuda. Seda näitas ka 1894. aasta laulupidu Tartus. Nikolai II oli suhteliselt nõrga iseloomuga, ta jätkas oma isa poliitikat.“ (Samas: 221-222) Järgmisena leiab kajastust 1910. aasta:

1910. aastal võtsid Simuna ümbruskonna lauljad, sealhulgas ka mitu Urbanowitsci, osa Tallinnas peetud üldlaulupeost. Osavõtjaid oli kokku tulnud päris rohkesti. Lauldi peamiselt eesti heliloojate laule. Peo programmis oli ka Estoniale nurgakivi panemine, kuid kuberner keelas selle ära. Linnavahid ajasid laulupeolised minema ja käskisid ka vanikud ära koristada. Kuberner Korostovets keelas laulda laulu „Mu isamaa on minu arm“. Laulupeolised ei jätnud seda asja nii ja kättemaks toimus laulupeol. Kui kava oli läbi, hakati ikkagi laulma seda keelatud laulu. Rahvas tõusis püsti, mehed paljastasid pead. Korostovets, kes tegelikult ise ei teadnud sellest laulust tuhkagi, paljastas ka oma pea, tema saatjad samuti. Kui siis keegi talle sosistas, mis toimus, lahkus kuberner oma meestega kiiresti. (Kaljundi 2017: 285)

Veel mainitakse ära juunis 1912 Narvas toimunud vene laulupidu (Samas: 288) ja lõpuks veel ka 1938. aastat:

Novembris toimus Saksamaal nn Kristallöö. Lõhuti sadu sünagooge, peksti puruks tuhandeid juutide kauplusi, tapeti juute. Enamik arreteeritud juute viidi koonduslaagritesse. See kõik veel ei puudutanud eestlasi. 1938. aasta laulupeost võtsid osa ka Venevere lauljad ja tantsijad. (Kaljundi 2017: 320)

2018 oli kord jälle huumori käes. Ilmus Toomas Kalli „Enne salastamist. Ühe arvamusiidri päästetud ülestähendusi.“ Siin on tegemist fiktiivse arvamusiidri päevikuga 2014. aastast, millest ei puudu ka laulupeo kajastused. Näiteks 5. juuli sissekanne: „Õhtul mitte laulupeol, Vaid Jänedal sõber Tiidu [Aleksejevi] „Imede aasta“ esietendusel. Aga rahvuslik üritus seegi.“ (Kall 2018: 24) Järgneb 6. juuli sissekanne:

Väsinud, aga õnnelik, jõudsin laulupeolt koju. Põhimulje: väga palju inimesi. Kuigi ma ei arva, nagu hüüdis üks neiu teisele, kui ta oma siredate säärtega üle minu väljasirutatud kõverate koibade ronis: „Issand, siin ei ole mitte kunagi nii palju rahvast olnud!“. Vaatasin lõppu üleval Lasnamäe nõlval puude varjus. Kui algas „Mu isamaa on minu arm“, jäi päris vaikselt: vist tundsid ka rääkijad ja huikajad, et midagi on õhus. Ning ainult need, kes kusagil kunagi midagi ei märka, mõmisesid edasi. Miks need inimesed üldse laulupeole tulid? Miks nad Eestis elavad? Miks nad üldse elavad? Lähen magama. Homme võtan kokku laulupeo maise poole. (Kall 2018: 24-25)

Järgneb veel ka sissekanne 7. juulist, kus ära toodud üksikasjalik nimekiri laulupeol ostetud asjades, mis on päris humoorikas. Sissekande viimased sõnad kõlavad nii: „Kogu see rõõm kokku maksis natuke üle pensioni. Ma mõistan kõiki, kellele laulupeo lõpp tõi pisara silma.“ (Kall 2018: 25)

2018. aastast leiab veel kaks jutukest Juhan Voolaidi kogumikust „Tuhastunud külavanem“. Selles ilmusid „Laulupidu oli täies hoos“ (kogumikus lk 42-44) ning „Akna tagant kostis“ (kogumikus lk 145-147). Mõlemad on anekdootlikud absurdinaljad. Esimesel juhul ei lase rahvamass laulupeo kontsertiga alustada, sest laulukaare all on keegi, kelle lõust neile ei meeldi ja teisel juhul koguneb ühe laulupeolise akna alla lärmav rahvamass, kes nõuab näha fotot, mille viimane laulupeol neist teinud oli.

Viimaseks pagulaskirjanduse alla liigitatavaks teoseks võib lugeda Eerik Purje romaani „Puudutuse aeg“, mis ilmus 2019. aastal ja mis juba oma pealkirjaga laulupeole kummarduse teeb. Selle laulupeoromaani peategelaseks on Mihkel Rand, 1944. aastal põgenenud pagulane, kes 2014. aasta laulupeo ajaks kodumaale naaseb. Olgu siingi toodud üks näitlik tekstiklatke:

Laulupidu kujunes mõlemale mehele kirjeldamatuks elamuseks. Juba rongkäik oli meeliülendav. Mihklile tundus, et see oli üks teine rahvas, kes seal gruppide viisi lippude lehvides läbi Kadrioru marssis; samuti see, kes neile teeääri palistades ergutushüüdeid karjus – üks rahvas, keda ta oli kauges minevikus tundnud või kellest ajalooraamatust lugenud. Kindlasti mitte sama, keda ta oli näinud vabrikute, kontorite ja kaupluste uustest asjalikul ilmel sisse-välja saalimas, läbi lahtiste autoakende kaasliiklejale kurjustavaid sõnu läkitamas. Ta samm oli laulurivis astudes kerge, vaim erk ja nõtk, turjale kogunenud aastad olid kusagile seitsme mere taha maha jäänud. See oli nagu läbi kadalipu minek, kus piitsahoopide asemel sadasid selga vaimustavad hurraa- ja elaguhüüded. (Purje 2019: 333)

Laura Loolaidi ulmeajakirjas „Reaktor“ ilmunud „Öö laulupeomuuseumis“ on aga puhas õuduslugu. Laulukoor Emajõe Ööbikud jääb Laulupeomuuseumisse ööseks pidutsema, seal ootavad neid ees aga Koidula ja Jannseni vahakujude zombistunud kollid, kes vere järele janunevad. Loo teebki ainulaadseks tema žanrimääratlus.

2019 aastal ilmus veel ka Aivar Lemberi romaan „Urija, preester ja laulupidu“, mis peamiselt puutub laulupeosse läbi pealkirja. Tegevus toimub taasiseseisvunud Eestis.

2020. aastal ilmub viimaks laulupidu puudutav romaan ka Rein Veidemannilt endalt. See kannab pealkirja „Lunastatud: romaan eestlaste Ristija Johannesest ning teest tema äratundmiseni“. Romaan katab ajaliselt perioodi 1831. aastast kuni 2019. aastani, siin on autobiograafilisi elemente, aga eelkõige on tegemist romaaniga Johann Voldemar Jannsenist. Taaskord jutustatakse meile juba tuttavat ärkamisaegset lugu koos laulupeo ja eesti rahva sünniga ja loomulikult on see kantud Veidemanni pühalikust suhtumisest laulupeosse.

Kõige uuem laulupidu puudutav proosatekst, mis on ka ühtlasi selle ülevaate viimane, pärineb Kertu Moppeli sulest ja see kannabki pealkirja „Laulupidu“. Novell on ilmunud ajakirjas „Edasi“. Üksi kodus oleva tegelase ukse taha ilmuvad ootamatult mees ja naine,

kes soovivad rääkida Eestist. Mees ja naine näevad jutustaja sõnul välja nagu friigid või mormoonid. Mees küsib, et kas jutustaja usub Eestisse. Jutt käib Eestist kui mõtteseisundist. Selgub, et värvatakse kaaslasi, kes võitleksid eestluse eest ja julgeksid sõnumit kuulutada. „Hull aeg vajab hulle inimesi. Sest meie aeg tahab praegu kõik katki tõmmata, kõike püsivat lõhestada. Kõike ilusat segi peksta. Meie peame hoidma seda kõige kaunimat.“ (Moppel 2020) Selgub, et plaanitakse korraldada laulupidu. Mitte sellist tavalist, mis toimub iga nelja aasta tagant, on lokaalne ja piletiga, vaid sellist ülemaailmset, mis oleks nagu kollane elevand. Siinkohal taas lõik tekstist:

Minu silme ette ujub kollane elevand. Pille: „Nägite? Nii see käibki. Kui me kõik oma kujutluse ühte kohta pöörame, saab see reaalsuseks. Mis sest, et seda ei saa puudutada. Aga kõike ei peagi otse läbi keha tajuma. Impulss saab alata ka ajast, nii et keha tunneb seda järgmisena.“ Kaido: „Kui me piisavalt eestlasi kokku saame, siis me saame kujutada ette suurt laulupidu, mis hõlmab kogu maailma. See on nagu suur hallutsinatsioon.“ Pille: Me hallutsinoseerime Üldlaulupeo.“ Ma ei hakka detailidesse laskuma. Ma saan aru ainult sellest, et ma tahan uskuda sisemist ülemaailmset laulupidu, ma tahan olla see inimene, kes mõtleb maailma ilusaks, nii et meie kõigi kõrvus kõlab nonstop Ernesaks. Ma tahan ka näha, kuidas 50 miljonit mesilast oma sinimustvalgetes pisikestes trikoodes mesipuu poole lendab. Ma tahan ka tammepärga ja seda, et miljardid inimesed mind minu enda ajusfäärides kätel kannaksid. „See on ilus mõte.“ Miks mitte anda ennast Laulupeole. Meie hääled kõlavad kokku pääsukeste omadega. Lõpuks sulgub laulukaar ümber meie kokku nagu metslooma lõuad. Tal on hambad ja ta neelab meid endasse. Nagu Põhja Konn. Ja seal me siis oleme, seal sees, eikuskil. Korraga koos nii sisu kui ka vorm.“ (Moppel 2020)

2.4. Laulupidu käsitlevate proosatekstide sisupõhine ülevaade

Nagu demonstreeris eelnev ülevaade, saame me laulupeost rääkivad proosatekstit jagada mõtteliselt kohe kaheks – humoorikateks/naljatilevateks ja pateetilistest.

Tekste, millest on selgelt tajuda naljatlevat joont, on nimekirjas kokku neliteist. Kõige vanem 1891. aastal ilmunud Matthias Johann Eiseni tekst Jüri ja Mari suurest armastusest ning kõige uuem 2020. aastal ilmunud Kertu Moppeli irooniamaiguline novell „Laulupidu“. Lisaks olen siia liigitanud veel järgmised autorid: Vilde, Luts (Pliuhkam näitel), Periskop, Smuul, Tuulik, Kivirähk, Mägi, Kall, Voolaid ja Loolaid. Kõik nad teevad omal kombel nalja kui räägivad laulupeost. Kõige varasemate tekstide hulgas domineeribki huvitaval kombel just see naljatlevam joon. Siin ei paista ülemäära palju kusagil seda sakraalsust ja pühalikkust. Enne 1930. aastat ilmunud seitsmest tekstist koguni viis on selgelt lõbusad naljalood ja ainult ühte teksti, seda kõige esimest, 1883. aastast pärinevat, võib siin pidada pigem pateetiliseks.

Tekste, mille puhul võib laulupeost kõnelemist iseloomustada kui pateetilist, on minu poolt leitud tekstide hulgas kokku samuti neliteist. Vabariigi eelsest ajast pärineb vaid üks selline, juba mainitud Jakob Martin Sommeri poolt kirjutatud ja see kõige esimene tekst, millele järgnesidki siis esilagu kõik need naljalood. Pateetiline liin saab oma tõelise hoo sisse alles 1930-ndatel, alates Tuglase tõlgitud Ester Ståhlbergi romaanist, millele järgnevad omakorda Jaan Kärneri, Karl Ristikivi, Karl August Hindrey, Raimond Kolgi, Arved Viirlaiu ning Tiina Tuvikese teosed. Siin muutub laulupeo käsitus sügavamaks, hingelisemaks, aga ka didaktilisemaks. Laulupidu muutub uhkuse asjaks ja ka eeskujuks. Laulupeost hakkab vaikselt saama sümbol. Selle kategooria kõige hilisemaks näiteks on Rein Veidemanni „Lunastatud“. Teatud mõttes püüab Veidemann siin siduda ise oma laulupeomõtted nii sisus kui vormis.

Pateetilistest tekstidest kolmteist teksti neljateistkümnest on romaanid või pikemad jutud, teatud mõttes erandiks jällegi vaid see päris esimene, Sommeri tekst, mis veel romaani mõõtu välja ei anna ja meenutab pigem muinasjuttu. Naljatlevate tekstide hulgast leidub samas nii lühemaid, ajakirjanduses ilmunud tekste (näiteks Kivirähk), kui pisut pikemaid teoseid (Vilde, Smuul). Kui varasemate tekstide hulgas domineerisid naljatlevad lood, siis perioodil 1930 – 1970 on olukord täpselt vastupidine, sealt võib leida vaid ühe naljatleva loomuga laulupeo käsitluse, milleks on Juhan Smuuli muhulaste lugu (sedagi teatavate reservatsioonidega). Võib öelda, et okupatsiooniajal eesti kirjanduses laulupeo üle nalja ei tehtud ja see on üsnagi kõnekas. Teatud mõttes sai laulupidu oma tõsise, sakraalse ja tõeliselt rahvusliku tähenduse just siis.

Pateetiliste tekstide alla liigitatutest eraldi suure grupi moodustavad pagulastekstid. Siia paigutaksin autoritena Raimond Kolgi, Arved Viirlaiu, Tiina Tuvikese ning Eerik Purje. Arusaadavalt on nende puhul eriti tugevalt esil just identiteedi teema ning rahvuse ja riigi küsimused. Laulupidu töötab siin tõesti margina ning poliitiline kontekst on samuti väga oluline.

Paljud laulupidu puudutavad tekstid on seotud „minemisega“. Enamasti laulupeole minnakse, ainult Purje laulupeokäsitus puudutab tagasitulekut, kodumaale naasmist. Tihti leiab see minemine/liikumine aset suunaga perifeeriast keskusesse – Vilde ja Smuuli puhul Muhust Tartu või Tallinnasse, Tuuliku puhul Abrukalt Saaremaale, enamasti aga lihtsalt kas Tartu või Tallinnasse. Minnakse, et kuhugi kuuluda ja millessegi sulanduda. Mis on naljakas, liigutakse tihti just rongiga, eriti nende esimeste, kõige vanemate laulupeotekstide puhul. Esimesest kuuest tekstist koguni viis mainib laulupeole minekuga seoses rongi, ainult Tarzan

tuleb peole laevaga. Hiljem tekib laevaga tulijaid muidugi juurde, ka Smuuli tuulevaikuse loos ja Tuuliku Abruka loos reisitakse meritsi, Vilde ja Smuuli „Muhulastes“ on kasutusel lausa mõlemad, nii laev kui rong.

Märkimisväärselt palju on tekstides otseselt välja toodud laulupeol osalejate arvu (viisteist tuhat, sada tuhat jne). Seda peavad oluliseks nii tõsised kui naljakad käsitlused. Paistab, et osalejate arv on üks neid elemente, mis muudab lugudes laulupeo märgiliseks ja annab sellele vajaliku kaalu. Tihti mainitaksegi laulupeoga seoses just eelkõige pidu kui sellist, suurt rahvahulka, rongkäiku ja rahvarõivaid. Lugudes kasutatud motiivid on sageli korduvad. Laulupeo motiiv ise võib olla loos nii domineeriv kui juhuslik, tihti on laulupidu tegevuste ja sündmuste käivitajaks. Päris mitmel korral mainitakse laulupeoga koos ära laul „Mu isamaa“. Võrdluseks, laulupeotuld on seevastu mainitud vaid korra Andrus Kivirähki poolt. Kajastatud on tekstides erinevaid laulupidusid läbi aegade, päris esimesest peost alates kuni üsna viimasteni välja. Lisaks üleriigilistele pidudele, mis toimud kas Tartus või Tallinnas, on mainitud paar korda ka pidusid väiksemates kohtades, nagu Saaremaal (Tuulik) või Narvas (Kaljund), Kolgi romaanis toimub laulupidu Rootsis, Moppeli novellis käib aga üldse jutt laulupeo korraldamisest inimeste mõtetes.

Kui mõelda, et mis võiks kõige üldisemalt olla see teema, mis erinevaid laulupeolugusid seob, on vastuseks ilmselt „vabadus“. Eks peetud juba esimest laulupidu priiuse tähistamiseks. Vilde muhulaste lugu algab just priiuse tähenduse selgitamisega Siim Sikusarve poolt. Ärkamisaja lugude keskmeks on loomulikult vabaks rahvaks saamine. Teatud metsikut vabadust esindab omal moel tegelikult ka Tarzan ja isegi Kivirähki Vargamäe vanad ja noored ootavad laulupeole järgnevat puhkust kui mingit vabadust. Arved Viirlaiu „Kustuvad tuled“ toovad meieni kangelase, kes enne vabasse maailma põgenemist soovib tingimata ära käia laulupeol, kus ta oma vabaduse paraku kaotab. Esimeste eesti haritlaste lood on loomulikult tihedalt seotud isikliku vabaduse ja iseotsustamise teemadega, aga vabadus on oluline küsimus ka laulupeoga üheskoos esilekerkivate armusuhete juures. Isegi Tõnu Õnnepalu „Raadio“ käsitleb oma kriitilise hoiakuga isikliku vabaduse teemat ja see on väga tuntavalt kohal ka Juhan Smuuli „Muhulastes“.

Kõige ootamatum ja markantsem laulupeotekst on minu meelest see Tarzani lugu, mis arendab laulupeo humoristliku käsitlussuuna äärmusteni ning toob ilmekalt välja mitmetes teisteski tekstides kohatava iroonia. Teksti muudab tähelepanuväärseks selle tugev kontrast Veidemanni pühaliku ja sakraalse laulupeokäsitlusega. Teatud mõttes mõjubki see just Veidemanni seisukohtade pihta suunatud irooniana (kuigi on kirjutatud palju varem).

Kõige kriitilisemaks laulupeo suhtes hindan Tõnu Õnnepalu „Raadios“ toodud käsitlust. Õnnepalu toob siin lugejateni lähenemise, mis on hoiakult negatiivne suurte massiürituste suhtes ning on vaadeldav Maarja Kangro poolt toodud näitena laulupeost kui kogukondliku ühtsuse praktiseerimisest kunsti kaudu. See kogukonna eetiline ühtehaaramine, mis muutub siin justkui kunsti eesmärgiks ja mille põhjal tekib ka hinnang kunstile, näib olevat omakorda seotud prantsuse filosoofi Jacques Rancière'i mõtetega poliitilisest esteetikast. Loomulikult on laulupidu kogu aeg olnud tihedalt seotud poliitikaga ning seda on algusest peale kasutatud ka rahva meelsuse kujundamiseks, aga Õnnepalu paistab olevat esimene, kes sellele proosas kriitiliselt ja ilma naljatlemata tähelepanu juhib.

Selleks, et oleksid võimalikud erinevad tõlgendused, peab tekst olema lugeja jaoks avatud. Sissejuhatuses tsiteeritud Itaalia semiootikule Umberto Ecole on omistatud mõte tekstist kui avatud süsteemist, mille tähendus pole kunagi täielikult suletud. Lugeja roll on siin väga oluline ja iga tõlgendus loob tekstile uue tähenduskihi. (R. Lotman 2025). Kui suletud tekst edastab lugejale selget sõnumit ja võib seeläbi mõjuda isegi didaktiliselt, nagu seda saab täheldada näiteks Ståhlbergi, Kärneri, Hindrey või Tuvikese teoste puhul, siis avatud teksti puhul puutub lugeja kokku erinevate tõlgendusvõimaluste vahelise pingeväljaga. See muutub oluliseks näiteks olukordades, kus selget sõnumit pole mingil põhjusel võimalik edastada, näiteks tsensuuri ajal ja/või okupatsioonitingimustes. Leitud laulupidu kajastavatest proosatekstidest kõige avatumaks julgen pidada Heino Kiige ja Juhan Smuuli tekste. Kiik on kirjutanud laulupeost pealtnäha juhuslikult ja möödaminnes, aga näib, et ta on jätnud siin lugejale pisut ruumi tähendusloomeks ja miskiit on ehk paigutatud ka „ridade vahele“. Smuuli tekst on kahtlemata käsitletute hulgas kõige avatum ja võimalik, et ka kõige vastuolulisem. Esiteks oli segane aeg, milles tekst ilmus. Teiseks on vastuoluline ka teksti autor ise. Ja just nende vastuolude taustal pakub see tekst koos Veidemanni seisukohtadega lugejale mitmeid põnevaid tõlgendamisvõimalusi.

3. JUHAN SMUULI „MUHULASTE IMELIKUD JUHTUMISED TALLINNA JUUBELILAULUPEOL“

Kirjandusteadlane Peeter Olesk ütleb oma 1977. aastal kaitstud diplomitöö „Juhan Smuuli teose „Muhulaste imelikud juhtumised Tallinna juubelilaulupeol“ tekstoloogiline analüüs“ sissejuhatuses, et teoses on esikohal mitmesugused ühiskondlikud ja kirjanduslikud päevaprobleemid. (Olesk 1977: 3) Olesk ütleb, et „Muhulaste“ kirjanduslooline kommenteerimine on esialgu keeruline, sest paljusid Smuuli vihjeid ja viiteid sündmustele või asjaoludele ei osata veel üksikasjalikult tõlgendada. (Samas) Olesk kirjutab: „Tõsi küll, „Muhulasi“ võib lugeda ka teose tausta konkreetset tundmata, ta ei ole ainult ajalooline või ainult päevakajaline teos. Liiasi on autori vihjed väga mitmesuguste alltekstidega.“ (Samas) Just need alltekstid muudavad teose antud uurimuse jaoks huvitavaks. Tekib küsimus, et kuidas võiks neid tõlgendada käesoleva töö kontekstis ja kas siit võiks leida midagi uut.

Endel Nirk kirjutab Loomingus ilmunud 1955. aasta eesti kirjanduse ülevaates: „[...] võtkem jutu alla „Muhulaste imelikud juhtumised“, millest tuleb eraldi kõnelda sel põhjusel, et teda kui ainulaadset teost on võimatu millegagi siduda või võrrelda.“ (Nirk 1956: 223) Esmajoones tingib selle jutustuse vorm ning raskesti määratletav žanr. Nirk küsib:

Kas see on satiiriline jutustus, hiigelföljeton, olukirjeldus olematuist ja siiski ka olemasolevaist asjust, anekdootide antoloogia või (nagu Kitzberg ühe oma teose nimetas) „följetonistlik popurrii“? Midagi neist ta peaks olema, sest niisugust žanri nagu „Norra mere kiri“ ei näe ette ükski kirjandusteooria. (Nirk 1956: 223)

Smuuli teos ilmub viiekümnendate aastate keskel, sügaval nõukogude ajal. See on minu teada ainus Eestis ilmunud laulupeost kõnelev proosatekst sellel kümnendil, ilmudes samal aastal Raimond Kolgi Rootsis avaldatud esikromaaniga „Küla põleb kahest otsast“. Nirk Jätkab:

Lugu „Muhulaste imelikest juhtumistest“ väljub täiesti tavalise piiridest – kõige üllatavamal viisil ühendab autor humoorikat olustikulist realismi ja tinglikkust, satiiri ja helget lüürikat, psühholoogilist tõde ja fantastikat. Ometi tunneme juttu lugedes, et ta on kaasaegse eluga palju tugevamini seotud kui mõni tegelikkust õige püüdliselt „peegeldav“ teos. (Nirk 1956: 223)

Seega, küsimus pole ainult vormis. Paistab, et sellest teosest on omas ajas aga mõnevõrra keeruline rääkida. Ü. Tonts kirjutab 1989. aastal Smuuli kogutud teoste 4. köite saatesõnas,

et kui teos ilmus 1957. aastal raamatuna, ei ilmunud selle kohta ühtegi avalikku arvustust. (Smuul 1989: 456) Tonts kirjutab oma saatesõnas:

Nõukogude kirjandus otsis nondel aastatel eriti aktiivselt võimalusi inimese siseelu sügavamaks kajastamiseks, millest isikukultuse aastatel oli võõrdutud... Juhan Smuul oli nõukogude kirjanduses esimesi, kellel õnnestus suurvormilises proosateoses kujutada inimest, kes avanes lugejale ka oma varjatute mõtete ja elamustega. (Samas: 459)

Tänapäevase käsitluse järgi võib Smuuli „Muhulasi“ vaadata ka kui fännikirjandust (*fan fiction*). Smuul alustab oma teost järgmiste ridadega: „Mu kallis sõber! Nüüd sa vist küll mõtled, et mul peas midagi logisema hakkas. Meil, eesti kirjanduses võeti ju varemgi midagi üksteiselt pisitasa üle, kuid säärast jultumust – hakata varastama pealkirjast alates – pole seni mitte juhtunud.“ (Smuul 1989: 6) Smuuli „Muhulasi“ võib seega pidada Vilde „Muhulaste“ järjeks. Teos toob meieni Vilde jutustuses Tartu juubelilaulupidu külastanud peategelaste (kaks paari) lapselapsed, kes nüüd Smuuli jutustuses omakorda üheskoos Tallinnasse laulupeole sõidavad. Kui Tartus toimunud pidu peeti priiuse 75. aastapäeva puhul, siis Tallinna pidu toimus samal aastal Eesti NSV 15. aastapäevaga. Smuul võtab seega Vilde mudelina ette ja ehitab sinna peale oma loo. Cornelius Hasselblatt kirjutab „Eesti kirjanduse ajaloos“, et 1886. aastal ilmus Vilde jutustus „Musta mantliga mees“ ja see oli juba alates pealkirjast dialoogis Jakob Pärna „Musta kuuega“, mis ilmus 1883. aastal. Selle jutustuse raskuspunkt on Hasselblatti sõnul kandunud ühiskondlike küsimuste problemaatikale, aga musta mantli sümbolit pole selles kasutatud mitte kui märki, mis tähistab kuristikku rahvuste vahel, vaid seda on kujutatud kandja rahvusliku uhkuse tunnusmärgina. (Hasselblatt 2016: 295) Nüüd astub Smuul omakorda dialoogi Vildega. Oli Vilde ju esimene iseseisev eesti romaanikirjanik, kes ei kaotanud oma populaarsust ka sotsialismiajal. (Hasselblatt 2016: 302) Smuul kirjutab: „Aga kallis inimene: loe see kiri läbi ja sa näed, et ma ei võtnud Vildelt midagi peale pealkirja ja paari nime, mis muide läksid nende omanikele üle minu tahtest sõltumatult, pärimisõiguse põhjal.“ (Smuul 1989: 6)

Smuuli lugu on vormilt palju keerukam, mitmekihilisem, modernsem. Tegemist on justkui reisikirjaga, mille autor kirjutas oma sõbrale esimese Nõukogude Eesti heeringapüügilaeva pardalt Põhja-Atlandilt umbes kuu aega enne 1955. aasta laulupidu. Nagu autor koordinaatidega rõhutab, ta on omadega Põhjas. (Samas) Juttu on seega Smuuli esimesest pikemast merereisist. Aga juttu on ka muhulaste juhtumisest laulupeol, õigemini on see lugu sellest, kuidas autor seda laulupeolugu kirjutab. Nii tegeleb Smuul siin ühtlasi enda ja kirjanike eneserefleksiooniga. Igaks juhuks kaitseb ta end kohe alguses ka mõningate vabandustega: „Pean sulle veel ütlema, et see kiri ei tugine mitte milleski kindlatele

faktidele, vaid on puhas ettekujutuse vili, mõttetöö...” (Samas) Smuul võrdleb seda mõttetööd vaimu piinamisega ja kinnitab, et ainus, milles ta ohtlikul määral ei karda eksida, on inimesed. (Samas) Seda lugu kirjutab ta keset teatavat üksindust ja isoleeritust, viibides merel niiöelda suure halli keskel, Põhjas. Teda vaevab seejuures teatav raskemeelsus.

Vilde „Muhulased“ algavad sellega, et Siim Sikusarv seletab kõigile vabaduse (priiuse) tähendust ning annab teada, et Taaralinnas priiuse 75. aastapäeva mälestuseks suurt laulupidu taheti pidada. (Vilde Muhulased 1894: 1) Järgneb muhulaste sõit laulupeole. Nagu öeldud, on mitmed laulupeole minemised eesti kirjanduses seotud just rongidega. Nii kirjeldab ka Vilde oma loos Siim Sikusarve ning Lõhe Liisu humoorikaid läbielamisi kõrgema klassi vagunis ning Siimu kokkupõrget konduktoriga. Rongisõitu võime kohata ka Juhan Smuuli teoses, aga siit puuduvad kõrgema klassi vagunid. Tema „Muhulaste“ kolmas peatükk algab järgmiselt: „Kes ja mis sõidavad praegu Nõukogude Eesti raudteedel loomavõi kaubavagunites?“ (Smuuli kogutud teosed 1989: 19) Järgneb nimekiri eluta ja elusatest asjadest, mille hulgast leiab ka muhulased ja saarlased. Smuul juhib siin ise tähelepanu, et suure peo puhul reisijatevaguneid polnud ja sõideti loomavagunites. (Samas: 20) Analüüsides nüüd teost autorikeskselt, hakkab see kohe silma, sest praeguse aja lugeja juba teab, et Juhan Smuul oli küüditaja (sellekohane info levis laialt ajakirjanduses 2023. aastal). Nii tekivad lugeja jaoks selle loo mõtestamisel täiesti uued kihid ja tõlgendusvõimalused. Smuul, kes alles hiljuti on osalenud eesti rahva küüditamisel ja tõusnud Nõukogude Eesti Kirjanike Liidu esimeheks, kirjutab järsku loo, mille keskmes on laulupidu (Veidemanni sõnul Eesti kultuuri tüvitekst). Ta asub seda lugu kirjutama reisides „vabas maailmas“ ja piineldes oma enda sõnade kohaselt teatava raskemeelsuse all. Ta räägib priiusepeoga seoses loomavagunitest.

Loo kuues peatükk algab järgmiselt:

Tallinna aja järgi kell neli hommikul, siinse aja järgi kell üks öösel ärkasin külma, kõheda tunde südamel all. [...] Ning siis kuulsin selgemini erilist heli, mis äratas minu ja koera. See heli, mis tuli kusagilt alt, täitis kogu laeva. Oli, nagu tõmmataks viiliga üle tünnivitsa. „Kriiii-ti-ka, kriiitika, kriiitika...“ umbes nii libises luuni lõikava kriginaga kusagil metall üle metalli.“ (Smuul 1989: 38)

Ja siis veel pisut edasi:

Und enam ei tulnud. Mõtlesin pooleliolevale „Muhulaste juhtumistele“; sellele, et laulupidu on alles ees ja fakte mul ei ole; et kõik see võib olla üks tühi töö ja vaimunärimine, ja teisi kurbi ja süngeid mõtteid, mida minus sageli äratav öö, isegi öö päikesega. (Smuuli 1989: 39)

Smuuli loo üks kiht jutustab seega muhulastest, see on naljatlev, lõbus ja satiiriline. Loo teise kihi moodustab aga üksik kirjanik, kes maadleb loominguliste väljakutsete ning raskemeelsusega. Kuigi mõlemad on antud uurimistöö seisukohalt väärtuslikud, muudab just see teine kiht loo unikaalseks ja hakkab looma uusi tõlgendusvõimalusi. On arusaadav, et pärast ilmumist seostati teost küll mitmete ühiskonnas aktuaalsete probleemidega, aga siin viidatud tõlgendusvõimalused ei tulnud nõukogude ajal lihtsalt kõne allagi. Oleskil oli õigus, „Muhulaste“ kirjanduslooline kommenteerimine oli siis keerukas.

Samas, kuuendas peatükis, jutustab autor lugejale endaga juhtunud veidrat lugu:

Selle järelkajasid märkad sa paratamatult nii eelnenud kui järgnevas kirjas. Märkad sellest, et ma vaatan asju läbi teiste silmade; et ma ainult kirjeldan, aga ei seleta; et nn. autoripoolne suhtumine on kas äärmiselt kahvatu või puudub üldse. Ma nimelt andsin ära oma isikliku arvamuse. (Smuul 1989: 43-44)

Järgneb üksikasjalik kirjeldus, kuidas see juhtus. Kuuenda peatüki lõpus on ära trükitud ka kviitung, kus on ära toodud meie loo peategelase nimi – Juhan Smuul, ära antud ese – isiklik arvamus, ja muu hulgas selle kaal – 4 grammi. (Samas: 46) Pisut hiljem kirjutab autor (Juhan Smuul):

Kuid mind närib kahtlus: kas see ametnik oli üldse tolliametnik või keegi teine, tolliametnikuks maskeeritu?“ [...]...tundsin peas imelikku tühjust; kui mul hakkas äkki kahju sellest, mille ära andsin, ja tahtsin seda ametnikult tagasi võtta, polnud teda enam kusagil. [...] Mul tulid meelde ta kurjad tulised silmad, imelikult lühike ja lai king, et väljudes liigutas ta kuue all midagi, mis meenutad peidetud hända [...] Ma kardan, et see oli sama tume tüüp, kes ülejärgnevasse peatükki nii ootamatult sisse murrab. (Smuul 1989: 46)

Kirjapandud tekst on piisavalt avatud, et lugeja saaks sellele anda omapoolse tõlgenduse.

Smuuli „Muhulaste“ seitsmes peatükk algab aga igatsustundega juulikuu ööde järele. Jutustaja näeb siin silmi sulgedes taevast (mitte sinist, vaid sinihalli), näeb valgeid ristikehina täppe, näeb puude musti kontuure. Öömõtisklus lõpeb sõnadega: „Kuid sellest pole vaja rääkida. Arusaaja ja südamega inimene saab isegi aru, aga see, kes aru ei saa, ütleks nahunii. „Pole lubatud.“ (Smuul 1989: 47) Järgmiseks kirjeldab autor taas muhulasi laulupeol ja tõdeb: „Muidugi polnud öö selline, nagu eespool kirjeldasin.“ (Samas)

Smuulil meeldib lugu hakkida, teha jutustamises vahelepõikeid, ette- ja tagasivaateid ja nagu kirjutab Olesk, mängida alltekstiga. Kaheksas peatükk algab nii:

„Samal ööl, millega lõppes eelnev peatükk, ainult mõni tund varem, õhtul kella üheteistkümnelt algas Tallinnas Viru tänaval kõige uskumatum sündmuste ahel, mis sellel paljunäinud tänaval üldse on sündinud. Algas täiesti harilikult, eheliselt, isegi natuke labaselt ja lõppes nii, nagu ükski korralik peatükk lõppeda ei tohi.“ (Smuul 1989: 50)

Muide, see eelmine peatükk lõppes nii, et Eha uinus ja Mare Tüürimees lausus vaikselt „Maga, patuste rõõm!“ See eelmine peatükk lõppes seega „Püha ööga“. Smuul ei ütle seda otseselt nii, aga vihjamisi on see siin justkui olemas. Selles peatükis seikleavad noor Sikusarv ja tema kaaslane Viru tänaval ja puutuvad kokku lõngustega. See on üks nendest kohtadest, mille põhjal teksti muidu ühiskonnakriitiliseks on peetud. Niiöelda nõukogude noorsoo kriitika. Samas peatükis kohtuvad Riks ja Iia aga ka noormehega, kelle nimi on Vanamees. Koos seigeldakse läbi nimetatud öö. Riks küsib Iialt: „Kes kurat ta on?“ (Smuuli kogutud teosed 1989: 57) Edasi kirjutab Smuul: „Nagu sa juba aimad, on see sama tume tüüp, kes pettis mult välja isikliku arvamuse. Ma ei hakka nimetama ta nimesid – rahvakeeles on neid väga palju. Kuid nüüd istub ta armsa paarikese juures ja see on fakt.“ (Samas)

Üheksandat peatükki alustab Smuul taas oma arvamusega:

Kui mul oleks oma arvamus ja oma tahe; kui mul oleks võib muuta sündmuste kulgu ja aeg seisma panna; kui mind valitseks range isand – Tõepärasus; kui ma poleks oma kätt sidunud sulepeaga; kui mu esimeseks vaenlaseks poleks minu keel – sel juhul ma saadaksin uuesti öise Tallinna tänavatele sattunud kolmiku – Sikusarve, Iluvalla ja Vanamehe – kus kurat ja lahkuksin nende kõrvalt. Sest õnnelik on see kirjanik, kes talle ebavajalikuks muutunud tegelased sulges kloostrisse või saatis giljotiiniga elust surma; õnnelikum on see kirjanik, kes veab noored armastajad läbi väikeste viperuste ja lõpetab lõbusate pulmadega. (Smuul 1989: 63)

Sarkasm? Järgneb sõna otseses mõttes (või siiski kaudses) tants kuradiga ning küsimuse all on teekond põrgusse. Peatüki lõpus ärkab autor ja vaatab kirjutatut:

Alles siis märkasin käsikirja, just selle peatüki käsikirja. Võõras, kalligraafiline käsikiri, eriline tint. Mind pole kerge imestama panna, kuid niipea kui lugesin peatüki algust, küllalt kavalat nurka, mille all ta asjale lähenes, sidet eelneva peatükiga – siis imestasin. Mu kallid sõber! Ma saadan ta sulle ainult sellepärast, et sa vaataksid: äkki on siin tera tõtt? Kuid mu ette jääb lahendamata küsimus: kes kirjutas selle? Kas mõni Vanamehe pärast solvunud tõnnsaba? Või kotermann? Või keegi kolmas? Aga milleks rikkuda kaunist päeva skolastiliste arutlustega! (Smuul 1989: 71)

„Muhulaste“ loo õnnelik noorpaar, Eha Keetelik ja Ants Logi, kuulavad laulupidu läbi krapa kusagil Piritas metsas, vaatavad oravaid ja on rõõmsad. Järgneb kontserti kirjeldus:

Ja nad kuulasid. Erinevate rahvaste laulud, tantsud, viisid, värvikas ja kaunis kunst; kõik see tore ja tormiline meeleolu, mis valitses kusagil kümne kilomeetri kaugusel staadionil, jõudis nende juurde. See oli kõige parem kontsert, mida nad elus olid kuulnud. Kõige parem sellepärast, et nad kuulasid seda kahekesi, olid õnnelikud, ja viisid, mis nendeni jõudsid, olid kaunid. Ja kõigele sellele lisasid omajagu võlu õhtu suurt programmi siduvad vahetektid, muutsid selle veelgi lõbusamaks. Nende vahetektide hulgas oli paljusid, mis vastasid kõikidele karmidele luulekunsti reeglitele, kuid oli ka ... (Smuul 1989: 80)

Kaheteistkümnendas peatükis kirjeldatakse laulupeo rongkäiku. Märkimisväärne on Smuuli kujundikeel. Siin on lume vaelevust (Smuul 1989: 88), musta mulla rahu (samas), õitsvaid sinililli (samas: 89) ja hõljuvaid rukkivälju (samas). Taaskord kohtame laulupeo kirjelduses

rahvahulkasid ja inimjõge. Järgneb jällegi autori enesele suunatud märkus: „„Stopp! Kand kõrile!“ ütlen ma endale. „Maha kolkapatriotism!“. Tuleme tagasi maa peale.“ (Smuul 1989: 89) Järgnevad vihjed päevakajalistele kirjanduslikele probleemidele, avalikele aruteludele ning naljatlev pila „solvunute koorist“. Muhu laulupeolised kohtavad tuntud kultuuritegelaste ja kirjanikega. Jutt puudutab haltuurat.

Kolmeteistkümnendas peatükis leiab noor Sikusarv ennast kohvikust olukorras, kus maksta tulev arve on suurem kui taskus oleva rahahulk. Sarnane olukord juhtus ka Vilde loos vana Sikusarvega. Selles mõttes tavaline naljalugu. Noore Sikusarve kaaslasel pole samuti raha, aga viimane lahkub kohvikust lubadusega: „„Kaasas mul ei ole!“ ütles ta rahulikult. „Kuid Koidula tänaval on mul tuttav. Ma lähen toon. Oota.“ (Smuul 1989: 104) Tähelepanuväärne on selles episoodis, et tuttav just Koidula tänaval pidi elama.

Neljateistkümnendas peatükis jätkab Smuul kirjandusliku metatekstiga ja juba mainitud solvunute kooriga. Lugejale eksponeeritakse siin lauluteksti „Miks loodi sind maailma. Sõna?“, kus küsitakse, et milleks loodi maailma sõna kui laul seda üldse ei vaja. Selles loos laulupeol „Minu isamaad“ ei kõla, kõlavad hoopis mitmemõttelised paroodilised tekstid, kirjanduslik sarkasm ja teatav nõukogude kirjanike eneserefleksioon.

Lugu lõpeb viieteistkümnendas peatükis kui Smuul pöördub oma merereisilt tagasi Tallinna, kolides ümber Leedu heeringalaevale. Loo viimased sõnad on: „Kypc – CCCP!“ (Smuul 1989: 112)

Kokkuvõtvalt võib öelda, et Smuuli „Muhulased“ on otseselt seotud Vildega, aga loos tõuseb antud kontekstis esile hoopis teine plaan. See on autori sisehää, Eesti kommunisti, nõukogudeaja kirjaniku eneserefleksioon läheneva laulupeo taustal. Ka Vilde tegi nalja oma kaasaegsete suhtes ja polnud see nali vaba ka teatavast ühiskonnakriitikast, aga kui Vilde justkui ütles, et tõsiseid asju maksab võtta huumoriga, siis Smuuli puhul võib otsida hoopis huumorist tõsidust. Nali on siin vaadeldav maskina. Arvestades Smuuli isikut ja tema teisi tekste, on üllatav ja kummaline, kuidas „Muhulaste“ laulupeo lugu on võimalik lugeda sedasi, et laulupidu oma sini-must-valges on ka siin ikkagi olemas ning me leiame oma armsa Eesti kultuuri siit vaatamata kõigele muule ikkagi üles. Ma arvan, et see poleks tingimata nii ilma Veidemanni poolse avaliku laulupeokäsitluseta. Nii töötabki vist põhimõtteliselt lugejakeskne kirjanduskriitika. Proosatekstide tähendus tekib märkide süsteemi ja lugeja kultuurilise pädevuse koostoimes. Teksti sisemine struktuur ja intertekstuaalsed seosed määravad, milliseid tähendusi lugeja tuvastada saab. (R. Lotman

2025) Samas tasub meeles pidada, et mitte kõik tõlgendused pole võrdselt kehtivad, tehnilised ja semiootilised piirid on olemas ning väär tõlgendamine võimalik. Nagu selgitab Rebekka Lotman, tuginedes Stanley E. Fishile, oma proosateose analüüsi loengutes, mitte autori kavatsus ja seda realiseeriv vorm ei loo tõlgendust, vaid tõlgendus loob kavatsuse ja seda realiseeriva vormi, luues nende eristamist võimaldavad tingimused. (R. Lotman 2025) Tõlgendamisstrateegiaid ei rakendata pärast lugemist, vaid need kujutavad endast lugemist ennast, ning lugemist kujundades kujundavad ka tekste. Või toetudes teisele kuulsale teoreetikule, Wolfgang Iserile, kirjandusteosel on kaks poolust: kunstiline ja esteetiline. Lugejale antakse võimalus tuua mängu isiklik seoseloomisvõime, et täita lüngad ja tühikud. „Traditsioonilistes“ tekstides tekitatakse neid tühikuid väidetavalt enam-vähem ebateadlikult, modernsed tekstid kasutavad seda päris sageli tahtlikult (R. Lotman 2025) Küsimuseks jääb, kas Smuul tegi seda, mida ta tegi, tahtlikult või peame siinkohal tema laulupeoteksti lugedes piirduma Veidemanni tänamisega.

KOKKUVÕTE

„Laulupidu eesti kirjanduses“ on kirjanduslooline uurimus laulupeo diskursusest eesti kirjanduses. Töös uuritakse induktiivselt, kuidas on kajastatud laulupidu eesti kirjanduses ning deduktiivselt püütakse verifitseerida Rein Veidemanni hüpoteesi laulupeost kui Eesti kultuuri tüvitekstist.

Töö esimeses osas vaadatakse lähemalt tüviteksti mõiste käsitlemist meie kirjandusruumis ning selgitatakse Rein Veidemanni lähenemist mõiste kasutamisele. Tüviteksti mõiste selgitamisel toetutakse peamiselt Arne Merilai artiklile „Tüviteksti mõistest“ ning Rein Veidemanni seisukohtade selgitamisel tema raamatule „Eesti kultuuri semiootika“. Veidemanni lähenemine on semiootiline ja mõjutatud Juri Lotmani kultuurisemiootikast.

Töö teises osas viidi läbi väike kirjanduslooline uurimus ning selgitati välja proosatekstid, mis ühel või teisel moel kajastavad laulupidu. Töö mahupiirangutest tulenevalt ei käsitleta luulet, näidendeid, lastekirjandust, mälestusi ega reisikirju. Nimekiri koostati raamatukogude avalike andmebaaside ja raamatusõprade käest kogutud vihjete põhjal, see pole kindlasti kõikehõlmav, aga moodustab käesoleva töö jaoks piisavalt esindusliku valimi. Kokku õnnestus leida 35 proosateksti, milles on kajastatud laulupidu. Selguse huvides on tekstid ajaliselt grupeeritud nelja gruppi: 1) tekstid, mis kirjutatud enne Eesti Vabariigi sündi; 2) tekstid, mis valminud vahemikus Eesti Vabariigi sünnist kuni II maailmasõja lõpuni; 3) nõukogudeaegsed tekstid; 4) pärast Eesti taasiseseisvumist valminud tekstid. Töö annab ka üldise sisulise ülevaate leitud tekstidest ning toob välja kõnekamad laulupidu puudutavad tsitaadid. Töös on kasutatud ohtrat tsiteerimist, et anda võimalikult täpselt edasi originaalteksti ning tuua esile kasutatud sõnastuse kujundlikkust.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et eesti kirjandusest leiab üllatavalt palju tekste, mis laulupidu ühel või teisel viisil puudutavad. Käesolev töö toob välja 35 proosateksti. Üldiselt võib leitud tekstid jagada kaheks: naljatlevad ja pateetilised. Lähtudes Rein Veidemanni laulupeokäsitlusest, võiks oodata, et laulupidu eesti kirjanduses on just selline pühalik, tõsine, pateetiline, aga tuleb välja, et umbes pooled tekstid teevad laulupeoga seoses hoopis nalja. See aga ei lükka ümber Veidemanni väidet laulupeo tüvitekstilise olemuse kohta, vaid

pigem kinnitab seda, sest arvestades ühte peamist tüvitekstile esitatud nõuet, rohkete siirete olemasolu, võib oletada, et just nali on aidanud laulupeol kirjanduses paremini levida.

Kõige varasem tuvastatud tekstidest pärineb 1883. aastast (Jakob Mertin Sommeri „Ära müüdnud pulma kuub: Jutt Eesti rahwa elust“) ning kõige hilisem 2020. aastast (Kertu Moppeli novell „Laulupidu“). Enne Eesti Vabariigi sünni on kirjutatud neli laulupidu puudutavat teksti. Juba nende esimeste tekstide juures domineerib iroonia ja paroodilisus, laulupidu on tihti seotud kosjateemaga. Huvitava detailina torkab silma rongi motiivi sage kasutamine. Kui veel 1920-ndatel andsid laulupeotekstide hulgas tooni peamiselt följetonid, siis 1930-ndatest läks asi tõsisemaks ja ilmuma hakkasid esimesed tõsised romaanid ärkamisajast, eestlaste haritlaskonna kujunemisest ja ka laulupeost. Panuse annavad sellised autorid nagu Ståhlberg ja Kärner, neile järgnevad 1940-date alguses Ristikivi ja Hindrey. Siin avaldub see pateetiline pool. Nõukogude okupatsiooni ajal tõusevad esile välis-eesti pagulastekstid. Laulupidu seostub peamiselt identiteediga. Siiski ilmuvad mõned märkimisväärsed tekstid ka kodumaal, näiteks Juhan Smuulilt ja Heino Kiigelt. Tekstid muutuvad avatumaks ning pakuvad rohkem tõlgendamisruumi. Pärast Eesti taasiseseisvumist tuleb tagasi see naljatlevam pool, ajakirjanduses ilmuvad taas följetonid (näiteks Kivirähk). Esimese negatiivse laulupeokäsitluse pakub aga 2002. aastal ilmunud Emil Tode „Raadio“. Siin asendub laulupeo pühalikkus massihüsteeria ja poliitilisusega. Pärast Rein Veidemanni avalikke sõnavõtte laulupeo tüvitekstilise olemuse kohta (1999) on laulupidu kajastavate tekstide arv märkimisväärselt kasvanud (kolmekümne viiest tekstist kuusteist on ilmunud 1999. aastal või hiljem). Laulupidu jõuab ka krimiroomani ning õudusloosse. Nimekirja lõpetavad Rein Veidemanni enda programmiline romaan „Lunastatud“ ning Kertu Moppeli novell „Laulupidu“, mida võib tahtmise korral pidada ka Rein Veidemanni seisukohtade paroodiaks. Kõige üldisemalt seob erinevaid laulupeotekste „vabaduse“ teema. Vabadusest räägitakse nii tõsiselt kui läbi nalja ja see kajastub pea kõigis tekstides.

Töö kolmandas osas võetakse lähema vaatluse alla üks kõige tuntumaid laulupeost kirjutatud tekste, Juhan Smuuli „Muhulaste imelikud juhtumised Tallinna juubeli-laulupeol“. Teost tõlgendatakse Rein Veidemanni tähendusmodelile toetudes lugejakeskselt. Kuna tegemist on ühe kõige avatuma tekstiga laulupeotekstide seas, pakub see ka vajalikku tõlgendamisruumi. Töös näidatakse, kuidas Veidemanni sügav, sakraalne ja rahvuslik laulupeokäsitlus on tuvastatav ka Juhan Smuuli tekstist ning laulupidu on tõepoolest see, mis meie kultuuritunnetuse ja identiteedi keskpunktis asub.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et Rein Veidemanni väide, mille kohaselt on laulupidu käsitletav Eesti kultuuri tüvitekstina, on jätkuvalt relevantne. Vaatamata sellele, et paljudes kaanonisse kuuluvates ja armastatud kirjandusteostest, nagu Tammsaare „Tõde ja õigus“ me laulupidu tõesti ei leia, on laulupidu eesti kirjanduses siiski selgelt kohal ja selle kujutamise viis pigem toetab Veidemanni tõlgendust.

Lõpetaksin aga juba töö sissejuhatusest tuttava Umberto Eco tsitaadiga:

Kui paneme kokku palju oksid ja suure hulga lehti, ei mõista me sellegipoolest metsa. Ent kui oskame kõndida kultuurimetsas, silmad lahti, enesekindlalt kasutades rohkearvulisi teid, mis seal risti-rästi kulgevad, siis suudame põhjalikumalt mõista nii metsa tohutut suurust ja keerukust kui näha iga üksiku puu lehtede ja okste olemust. (Eco 1994: 602)

KASUTATUD KIRJANDUS

Anonüümne 1928. *Muru Karla seiklused laulupeol: jutustus.* Tallinn: Kiirtrükk

Eco, Umberto 1994. Sissejuhatus. *Keel ja Kirjandus* 10, 598-602.

<http://www.digar.ee/id/nlib-digar:194993> (vaadatud 24.05.2026)

Eisen, Mathhias Johann 1891. *Tartu saladused ja Tallinna mehe juhtumised.* Tartu: K.A.Hermann

EKA Kirjastus. www.artun.ee/et/estetika-kui-poliitika/ (vaadatud 24.05.2026)

Hargla, Indrek (pseud) 2007. *French ja Koulu Tarbatus.* Pärnamäe: Raudhammas

Hasselblatt, Cornelius 2016. *Eesti kirjanduse ajalugu.* Tallinn-Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus

Hindrey, Karl August /Laar, Mart 2022. *Aovalged aknad.* Tallinn: Varrak

Jürjö, Merike 2008. *Mälestusteta maja.* Tallinn: Tänapäev

Kaljud, Hinge 2017. *Urbanowiczid: ajalooline romaan.* Tallinn: Canopus

Kall, Toomas 2018. *Enne salastamist. Ühe arvamusliidri päästetud ülestähendusi.* Tallinn: Tammerraamat

Kangro, Maarja 2012. Jacques Rancière'i poliitiline esteetika. *Vikerkaar*, 4-5/2012

<https://www.vikerkaar.ee/jacques-rancierei-poliitiline-estetika/> (vaadatud 24.05.2026)

Kiik, Heino 1987. *Mind armastab jaapanlanna.* Tallinn: Eesti Raamat

Kirss, Tiina 2010. „Vana tuuletallaja“: August Kitzbergi mälestused eesti autobiograafia tüvitekstina. *Methis. Studia humaniora Estonica* 5-6.

Kivirähk, Andrus 1999. Laulupeo tuli kustub homme. *Eesti Päevaleht* 03.07

[Lp.delfi.ee/artikkel/50774406/laulupeotuli-kustub-homme](http://lp.delfi.ee/artikkel/50774406/laulupeotuli-kustub-homme) (vaadatud 24.05.2026)

Kivirähk, Andrus 2004. Vargamäe läheb puhkama. *Eesti Päevaleht* 03.07

Delfi.ee/artikkel/50987801/vargamäe-laheb-puhkama

Kolk, Raimond 2020. *Küla põleb kahest otsast*. Tallinn: Eesti Raamat

Kärner, Jaan 1939. *Öösiti kustuvad linnad*. Esimene köide. Tartu: Noor-Eesti

Laak, Marin 2013. „Kalevipoeg“ kui tüvitekst. *Keel ja Kirjandus* 3

<https://www.keeljakirjandus.ee/ee/archives/24631> (vaadatud 24.05.2026)

Laulu- ja Tantsupeo Sihtasutus. sa.laulupidu.ee (vaadatud 24.05.2026)

Lauristin, Marju 2014. Laulupeo usku rahvas. *Sirp* 16.01,

Sirp.ee/laulupeo-usku-rahvas/ (vaadatud 24.05.2026)

Lember, Aivar 2019. *Urija, preester, laulupidu*. Tallinn: Aivar Lember

Loolaid, Laura 2019. Öö laulupeomuuseumis. *Reaktor*

Ulmeajakiri.ee/?jutt-oo-laulupeomuuseumis (vaadatud 24.05.2026)

Lotman, Rebekka 2025. Proosaanalüüsi seminar. Loenguslaidid. 6. ja 7. loeng.

Lumet, Huko 1968. *Siit nurgast ja sealt nurgast*. Eesti laul:veste. Tallinn: Eesti Raamat

Luts, Oskar 1913. Kewade: *Pildikesed koolipõlwest*. 2. Tartu: Noor-Eesti

Luts, Oskar 1994. *Rõõm: Vesteid*. Pliuhkam laulupeol. Tallinn: Eesti Raamat

Merilai, Arne 2022. *Tõstan Titsi taade*. Tüviteksti mõistest. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus

Moppel, Kertu 2020. Laulupidu. *Edasi* 3.10

Edasi.org/65117/kertu-moppel-laulupidu-novell/ (vaadatud 24.05.2026)

Mägi, Arvo 2003. *Katk ja koolera. Kilde ajalooketta servadelt*. Lohumõisa laulupidu. Tartu: Ilmamaa

Nirk, Eerik 1956. Märkmeid Eesti kirjandusest 1955. *Looming* 2.

<https://www.keeljakirjandus.ee/ee/archives/24631> (vaadatud 24.05.2026)

Olesk, Peeter 1977. Juhan Smuuli teose „Muhulaste imelikud juhtumised Tallinna juubelilaulupeol“ tekstoloogiline analüüs: diplomitöö. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool

Periskop (pseud) 1923. *Tartzan Tallinnas laulupeol/ sõnasõnalt Tarzani enese jutustuse järele*. Tallinn: F. Weber (Ühiselu)

- Purje, Eerik 2019.** *Aja puudutus*. Tallinn: Argo
- Ristikivi, Karl 2008.** *Rohtaed*. Tallinn: Karl Ristikivi Selts ja Kirjastus Pegasus
- Sommer, Jakob Martin 1883.** *Ära müüdnud Pulma kuub: Jutt Eesti rahwa elust*. Tallinn: K. Busch
- Ståhlberg, Ester 1934.** *Päikese tõusu poole*. Tartu: Noor-Eesti
- Smuul, Juhan 1989.** *Teosed 4. Proosa 2*. Muhulaste imelikud juhtumised Tallinna juubelilaulupeol. Tallinn: Eesti Raamat
- Smuul, Juhan 2007.** *Muhu monoloogid*. Tuulevaikuse lugu. Tallinn: Tammerraamat
- Tammsaare, A.H. 2017.** *Tõde ja õigus. I-II osa*. Tallinn: Hea Lugu
- Tammsaare, A.H. 2017.** *Tõde ja õigus III-V osa*. Tallinn: Hea Lugu
- Tonts. Ü 1989.** Kommentaare. Kaks merereisi ja kolm raamatut. Saatesõna Juhan Smuuli kogutud teostele. Tallinn: Eesti Raamat
- Tode, Emil (pseud) 2002.** *Raadio*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus
- Tuulik, Jüri 1972.** *Vana loss. Abruka lood*. Laulupidu. Tallinn: Eesti Raamat
- Tuvikene, Tiina 1965.** *Emajõe ööbik*. Toronto: Orto
- Undusk, Jaan 1994.** Rahvaluuleteksti lõppematus. Felix Oinas, soome meetod ja intertekstuaalne Kalevipoeg. – Felix Oinas, Surematu Kalevipoeg. („Keele ja Kirjanduse raamatusari 1). Tallinn: *Keel ja Kirjandus*, lk 147-173
- Veidemann, Rein 1999.** Laulupidu kui Eesti kultuuri tüvitekst. *Sirp* 17.09
- Veidemann, Rein 1999.** Juri Lotman andis võtme märgimaailma mõistmiseks. *Eesti Päevaleht* 04.09
- Veidemann, Rein 2020.** *Lunastatud: romaan eestlaste Ristija Johannesest ning teest tema äratundmiseni*. Tallinn: EKSA
- Veidemann, Rein 2023.** *Eesti kultuuri semiootika*. Tartu: Ilmamaa
- Viirlaid, Arved 1965.** *Kustuvad tuled*. Lund: Eesti Kirjanike Kooperatiiv
- Vilde, Eduard 1894.** *Muhulaste imelikud juhtumised juubeli-laulupidul/Eduard Wilde naljajutt*. Tartu: H. Laakmann

Voolaid, Juhan 2014. *Hokimängija Tartu linnamüüril*. Tartu: Atlex

Voolaid, Juhan 2018. *Tuhastunud külavanem*. Laulupidu oli täies hoos; Akna tagant kostis: jutud. Tallinn: Kuuloom

Õim, Tõnu 2012. *Salauksed avanevad*. Tallinn: Canopus

Andmebaasid:

E-kataloog ESTER. www.ester.ee (vaadatud 24.05.2026)

Eesti Ilukirjanduse Andmebaas EIA. ilukirjandus.ee (vaadatud 24.05.2026)

Kultuurilooline veebileht Tartu ilukirjanduses. teele.luts.ee (vaadatud 24.05.2026)

Andmebaas ISE. artiklid. elnet.ee (vaadatud 24.05.2026)

SUMMARY

“The Song Celebration in Estonian Literature” is a literary-historical study of the discourse of the Song Celebration in Estonian literature. The thesis investigates inductively how the Song Celebration has been represented in Estonian literature and deductively seeks to verify Rein Veidemann’s hypothesis of the Song Celebration as a core text of Estonian culture.

The first part of the thesis examines the concept of the core text in the Estonian literary space and explains Rein Veidemann’s approach to the use of the concept. In explaining the concept of the core text, the thesis relies primarily on Arne Merilai’s article “On the Concept of the Core Text”, and in clarifying Rein Veidemann’s views, on his book *The Semiotics of Estonian Culture*. Veidemann’s approach is semiotic and influenced by Juri Lotman’s cultural semiotics.

The second part of the thesis presents a small-scale literary-historical study and identifies prose texts that depict the Song Celebration in one way or another. Due to the scope of the thesis, poetry, plays, children’s literature, memoirs and travel writing are not discussed. The list was compiled on the basis of public library databases and suggestions collected from book lovers. It is certainly not exhaustive, but it forms a sufficiently representative sample for the purposes of the present thesis. In total, 35 prose texts depicting the Song Celebration were identified. For the sake of clarity, the texts have been chronologically divided into four groups: 1) texts written before the birth of the Republic of Estonia; 2) texts written between the birth of the Republic of Estonia and the end of the Second World War; 3) Soviet-era texts; 4) texts written after the restoration of Estonian independence. The thesis also provides a general overview of the content of the identified texts and highlights the main quotations concerning the Song Celebration. Extensive quotation is used in order to convey the original texts as accurately as possible and to bring out the figurative quality of the language used.

In summary, it can be said that Estonian literature contains a surprisingly large number of texts that touch upon the Song Celebration in one way or another. The present thesis identifies 35 prose texts. In general, the texts found may be divided into two groups: humorous and pathos-laden. On the basis of Rein Veidemann’s treatment of the Song Celebration, one might expect the Song Celebration in Estonian literature to be solemn,

serious and marked by pathos. It turns out, however, that roughly half of the texts instead make jokes in connection with the Song Celebration. This does not refute Veidemann's claim about the core-textual nature of the Song Celebration, but rather confirms it, since, taking into account one of the main requirements of a core text — the existence of numerous transfers — it may be assumed that humour has helped the Song Celebration spread more effectively in literature.

The earliest of the identified texts dates from 1883: Jakob Mertin Sommer's *Ära müüdu pulma kuub: Jutt Eesti rahwa elust*. The most recent is Kertu Moppel's short story *Laulupidu*, published in 2020. Before the birth of the Republic of Estonia, four texts concerning the Song Celebration were written. Already in these first texts, irony and parody dominate, and the Song Celebration is often connected with the theme of courtship. An interesting detail is the frequent use of the train motif. While in the 1920s the Song Celebration texts were still largely dominated by feuilletons, from the 1930s onward the matter became more serious, and the first serious novels began to appear about the National Awakening, the formation of the Estonian intelligentsia and also the Song Celebration. Contributions are made by authors such as Ståhlberg and Kärner, followed in the early 1940s by Ristikivi and Hindrey. Here, the pathos-laden side becomes apparent. During the Soviet occupation, texts by Estonian émigrés come to the fore. The Song Celebration is associated mainly with identity. Nevertheless, some notable texts also appeared in Estonia itself, for example by Juhan Smuul and Heino Kiik. The texts become more open and offer more room for interpretation.

After the restoration of Estonian independence, the more humorous side returns, and feuilletons once again appear in the press, for example by Kivirähk. The first negative treatment of the Song Celebration, however, is offered by Emil Tode's *Raadio*, published in 2002. Here the sacredness of the Song Celebration is replaced by mass hysteria and politicality. After Rein Veidemann's public statements on the core-textual nature of the Song Celebration in 1999, the number of texts depicting the Song Celebration has increased significantly: sixteen of the thirty-five texts were published in 1999 or later. The Song Celebration also reaches the crime novel and the horror story. The list ends with Rein Veidemann's own programmatic novel *Lunastatud* and Kertu Moppel's short story *Laulupidu*, which may, if desired, also be regarded as a parody of Rein Veidemann's views. In the broadest sense, the different Song Celebration texts are connected by the theme

of “freedom”. Freedom is discussed both seriously and through humour, and it is reflected in almost all of the texts.

The third part of the thesis examines in greater detail one of the best-known texts written about the Song Celebration: Juhan Smuul’s *Muhulaste imelikud juhtumised Tallinna juubelilaulupeol*. The work is interpreted from a reader-centred perspective, relying on Rein Veidemann’s model of meaning. Since this is one of the most open texts among the Song Celebration texts, it also offers the necessary space for interpretation. The thesis shows how Veidemann’s deep, sacred and national conception of the Song Celebration can also be identified in Juhan Smuul’s text, and that the Song Celebration is indeed what lies at the centre of our cultural perception and identity.

In conclusion, it can be said that Rein Veidemann’s claim that the Song Celebration may be understood as a core text of Estonian culture remains relevant. Although the Song Celebration is indeed absent from many canonical and beloved literary works, such as Tammsaare’s *Truth and Justice*, it is nevertheless clearly present in Estonian literature, and the manner of its representation tends to support Veidemann’s interpretation.

I would conclude, however, with the quotation from Umberto Eco already familiar from the introduction of the thesis:

Even if we put together many branches and a great number of leaves, we still do not understand the forest. Yet if we know how to walk through the forest of culture, with our eyes open and with confidence, using the many paths that cross it in all directions, then we are able to understand more deeply both the immense size and complexity of the forest and the nature of the leaves and branches of each individual tree. (Eco 1994: 602)

Lisa 1. Laulupidu puudutavate proosateoste nimekiri

Aasta	Autor	Pealkiri
1883	Jakob Martin Sommer	Ära müüdnud Pulma kuub: Jutt Eesti rahwa elust.
1891	Matthias Johann Eisen	Tartu saladused ja Tallinna mehe juhtumised. Kuu ja päikese kimbatus ehk Jüri ja Mari armastus. Neljanda laulupidu mälestused.
1893	Eduard Vilde	Muhulaste imelikud juhtumised juubeli-laulupidul
1913	Oskar Luts	Kevade: Pildikesed koolipõlvest (II osa)
1923	Oskar Luts	Pliuhkam laulupeol
1923	Periskop (pseud)	Tarzan Tallinnas laulupeol/ sõnasõnalt Tarzani enese jutustuse järele
1928	anonüümne	Muru Karla seiklused laulupeol: jutustus
1934	Ester Ståhlberg	Päikese tõusu poole
1939	Jaan Kärner	Öösiti kumavad linnad
1942	Karl Ristikivi	Rohtaed
1942*	Karl August Hindrey/ Mart Laar	Aovalged aknad: romaan
1955	Raimond Kolk	Küla põleb kahest otsast: romaan
1955	Juhan Smuul	Muhulaste imelikud juhtumised Tallinna juubeli-laulupeol
1965	Arved Viirlaid	Kustuvad tuled: romaan
1965	Tiina Tuvikene	Emajõe ööbik
1968	Juhan Smuul	Tuulevaikuse lugu (jutt)
1968	Huko Lumet	Siit nurgast ja sealt nurgast. Eesti laul: veste
1972	Jüri Tuulik	Laulupidu
1987	Heino Kiik	Mind armastab jaapanlanna
1999	Andrus Kivirähk	Laulupeqo tuli kustub homme
2002	Tõnu Õnnepalu (Emil Tode)	Raadio
2003	Arvo Mägi	Lohumõisa laulupidu

2004	Andrus Kivirähk	Vargamäe läheb puhkama
2007	Indrek Hargla (pseud)	French ja Koulu Tarbatus
2008	Merike Jürjö	Mälestusteta maja
2012	Tõnu Õim	Salauksed avanevad
2014	Juhan Voolaid	Hokimängija Tartu linnamüüril
2017	Hinge Kaljund	Urbanowiczid: ajalooline romaan
2018	Toomas Kall	Enne salastamist: ühe arvamusiidri päästetud ülestähendusi
2018	Juhan Voolaid	Tuhastatud külavanem. Laulupidu oli täies hoos; Akna tagant kostis: jutud
2019	Eerik Purje	Puudutuse aeg
2019	Laura Loolaid	Öö laulupeomuuseumis
2019	Aivar Lember	Uuriija, preester ja laulupidu
2020	Rein Veidemann	Lunastatud: romaan eestlaste Ristija Johannesest ning teest tema äratundmiseni.
2020	Kertu Moppel	Laulupidu

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Margus Küppar ,
(*autori nimi*)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose
Laulupidu eesti kirjanduses ,
(*lõputöö pealkiri*)

mille juhendaja(d) on Mart Velsker ,
(*juhendaja nimi*)

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada Tartu Ülikooli digitaalarhiivi kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;

2. annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
3. olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Margus Küppar

24.05.2026